

**สังคมชนบท และ
ภาคเศรษฐกิจข้าวไทย
ระหว่าง พ.ศ. 2423-2473***

เดวิด บรุษ จอห์นสตัน เขียน
พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม แปล**

*จากบทสรุปของวิทยานิพนธ์ชื่อ **Rural Society
and the Rice Economy in Thailand 1880
-1930** มหาวิทยาลัยเชล ปี 1975.

**ผู้แปลขอขอบคุณผู้ประเมินของมูลนิธิโครงการตำราฯ
ที่ได้ช่วยแก้ไขข้อผิดพลาดที่ผิดเพี้ยน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง
ของหนังสือแปลเล่มที่เล่มนี้ ที่กำลังอยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์.

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2473 มีผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ ภาคเศรษฐกิจข้าวของไทยก็ไม่ได้ยกเว้น ไม่ต้องสงสัยเลยว่าภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งนี้เป็นสัญญาณบ่งบอกการสิ้นสุดของยุคสมัยหนึ่งของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ และนี่เป็นเหตุผลที่ผู้เขียนเลือกที่จะอภิปรายเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่เกิดขึ้นในประเทศไทย แต่ก่อนที่จะทำเช่นนั้น เราจะต้องกลับมาพิจารณาอย่างสั้น ๆ ถึงพัฒนาการของภาคเศรษฐกิจข้าวและนโยบายของรัฐบาลในช่วงสองทศวรรษระหว่างช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำปี 2448-2455 กับช่วงเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2473

ระบบเศรษฐกิจไทยประสบกับความผันผวนหลายต่อหลายครั้งระหว่างทศวรรษ 2453 ถึงทศวรรษ 2463 บางช่วงเป็นผลจากสภาวะทางธรรมชาติภายในประเทศ ดังเช่น น้ำท่วมในปี 2450 ทุพภิกภัยในปี 2452 และ 2463 และสภาวะดินฟ้าอากาศที่เกือบจะดีเยี่ยมซึ่งให้ผลผลิตที่ดีในกลางทศวรรษ 2463 ในช่วงเวลาอื่นๆ มีสาเหตุมาจากสภาวะการตลาดระหว่างประเทศ เช่น ความต้องการสินค้าข้าวที่พุ่งขึ้นอย่างรวดเร็วหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งทำให้จำเป็นต้องห้ามส่งข้าวออกขายต่างประเทศ เราไม่สามารถกล่าวถึงพัฒนาการต่างๆ เหล่านี้ได้อย่างละเอียดได้¹ เราทำได้เพียง

1. ไม่มีการศึกษาอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับวิวัฒนาการเหล่านี้ ข้อมูลที่ค้นๆ มีอยู่ใน *Graham, Siam* II 103 และในรายงานปีต่างๆ ของกรมการค้าต่างประเทศของอังกฤษ หนังสืออินแควมกล่าวถึง

การเน้นประเด็นสำคัญว่า ในท่ามกลางสภาวะขึ้นๆ ลงๆ ดังกล่าว เนื้อที่ในการเพาะปลูก ผลผลิต และ ปริมาณการส่งออกได้ขยายตัวอย่างน่าประทับใจ กระนั้นก็ตาม ประเด็นที่มีความสำคัญพอ ๆ กันก็คือ การขยายตัวดังกล่าวมีน้อยกว่าการเติบโตที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2423-2433 และต้นทศวรรษ 2443 ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า ระหว่างปี 2423/27 ถึง 2448/52 ปริมาณสินค้าออกเพิ่มขึ้นกว่า 4 เท่า และมีมูลค่าเพิ่มกว่า 8 เท่า ระหว่างปี 2448/52 ถึง 2468/72 ปริมาณสินค้าออกเพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่า ในขณะที่มูลค่าสินค้าออกเพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เท่าเล็กน้อย²

ปัญหาบางประการอย่างคร่าว ๆ เช่น การควบคุมข้าวหลังสงครามโลก ใน *Economic Change*, PP. 156-57 เรื่องต่างๆ เหล่านี้มีอยู่ใน "The Rice Control 1919-21" The record I, June 1921, 4-10 ข้อมูลเกี่ยวกับน้ำท่วมจำนวนมาก ในปี 2460 มีทำได้ใน กช. ร. 6 ม. 34/15, กช. กส : กรมเพาะปลูก 55, 1286 และเพิ่มอื่นๆ ความต้องการข้าวของต่างประเทศหลังสงคราม และสถาบันควบคุมข้าว เป็นเอกสารอยู่ใน กช. 6 ก. 8/1-3, และใน FA, 37/16 และ FA, 37/18

2. ตัวเลขเหล่านี้ได้จากการเฉลี่ย 5 ปี *Ingram, Economic Change*, p. 38 และเป็นสินค้าออกจากทั่วประเทศไม่เฉพาะแต่ในภาคกลางของไทยเท่านั้น แต่ไม่มีตารางเปรียบเทียบผลผลิตทั้งหมด จาก *Statistical Yearbook* (1927-28), p. 432. ผลผลิตทั้งหมดในปี 2449 และ 2451 ประมาณ 43,250,000 หาบ ในปี 2469 เพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่าเล็กน้อย ถึง 87,000,000 หาบ.

ระหว่างทศวรรษ 2453 ถึงทศวรรษ 2463 ลักษณะที่สำคัญทางเศรษฐกิจยังคงเป็นเรื่องการขาดแรงงานและเงินทุน ซึ่งส่งผลให้เทคนิคในการเกษตรกรรมเป็นแบบใช้แรงงานและทุนน้อย ซึ่งเหล่านี้ทำให้อัตราการขยายตัวทางเกษตรกรรมเชิงช้าลง อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมองในแต่ละเขตเราจะพบความเปลี่ยนแปลงที่เริ่มต้นเกิดขึ้นในทศวรรษที่ 2463 และทศวรรษ 2473

ปัญหาการขาดแรงงานที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องปรากฏให้เห็นในรูปของความวิตกกังวลอย่างกว้างขวางในจังหวัดอยุธยาว่าแรงงานอีสานอาจส่งเสียจะไปทำงานด้านเกษตรกรรมทำ ภายหลังจากที่เกิดอุทกภัยครั้งร้ายแรงในปี 2460³ ในบริเวณแถบคลองรังสิตในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวปี 2463 ก็มี ความหวาดเกรงเหมือนกันว่า

...การเก็บเกี่ยวให้ทันเวลาลงลำบากเพราะเกษตรกรต้องพึ่งแรงงานพวกลาวซึ่งส่งมารับจ้างทำนาในอำเภอนี้เป็นประจำทุกปีเป็นหลักในบั้นเท่าที่ผ่านมายังไม่มีแรงงานพวกนั้นมาถึง...⁴

3. กช. ม. 6 3.4/15 พระยาโบราณฯ ถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 27 มี.ค. 2462, หน้า 24-25.
4. กช. กส : กรมสารบรรณ : 96,2068, *C.D. Gee*, "Crop Report Ransit Area to Cover period August 18th to October 23rd, p. 4.

แต่การขาดแคลนแรงงานในปี 2463 มีความแตกต่างอย่างมากกับปีก่อน ๆ เท่าที่ผ่านมา ทั้งในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำระหว่างปี 2448-2455 และภายหลังอุทกภัยในปี 2460 การที่พวกแรงงานอิสานไม่อพยพลงมารับจ้างทำนา ถูกมองว่าเป็นเพราะสภาวะทางเกษตรกรรมในภาคกลางของประเทศ กล่าวคือ การที่ผลผลิตในภาคกลางไม่ดี และผลผลิตมีราคาต่ำในปีดังกล่าว ทำให้ทางอิสานเชื่อว่าพวกเขาจะไม่ได้ค่าตอบแทนที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี การที่ไม่มีแรงงานจากอิสานดูเหมือนจะเกี่ยวพันกับสภาวะอิสานเอง แม้ว่าจะมีคำอธิบายใน 2 ลักษณะที่แตกต่างกัน คำอธิบายอันหนึ่งก็คือ ผลผลิตในอิสานในปี 2462 เสียนจนกระทั่งคนหนุ่มสาวทั้งหลายในท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องอยู่บ้านระหว่างฤดูกาลเก็บเกี่ยวในปี 2462 เพื่อช่วยครอบครัวหาเลี้ยงชีพไปวัน ๆ การที่ครอบครัวไปทำนาในภาคกลางอาจทำให้ครอบครัวอศอยากได้ คำอธิบายที่ขัดแย้งอีกอันหนึ่งกล่าวว่า ผลผลิตในปี 2463 ในอิสานนั้นก็เสียหายจนกระทั่งสามารถดูดซับแรงงานส่วนเกินส่วนใหญ่ ขณะที่พวกที่เหลือสามารถหางานสร้างทางรถไฟสายใหม่ ๆ ใกล้เคียง ๆ บ้านของพวกเขา⁵ นอกจากนี้ ได้มีการทบทองแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานภายในปีนั้น ดังปรากฏในรายงานในปลายฤดูกาลเก็บเกี่ยวว่า :

5. กขจ. กษ. 88,1832 ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอุบลถึงพระยาชัยศสมบดี 27 ธ.ค. 2463.

6. กขจ. กษ. : กรมสารบรรณ. : 96,2068, *Gee*, "Crop Report", p. 4.

...ปัญหาแรงงานได้รับการแก้ไขดีขึ้นอย่างมาก ชาวนารายใหญ่ได้ให้ชาวนารายย่อยซึ่งเก็บเกี่ยวนาของคนเสร็จแล้ว และครอบครัวที่พายเรือล่องมาจากอยุธยาเพื่อมารับจ้างในการนี้เก็บเกี่ยวผลผลิตให้ตนโดยให้ค่าจ้างตั้งแต่ 3.50-4.50 บาทต่อไร่...⁷

เป็นที่เห็น ได้ชัดว่าการเกษตรกรรมในภาคกลาง ยังคงต้องพึ่งอยู่กับแรงงานสาวที่มาจากมณฑลยุกต์อย่างเช่น ในปี 2475 ราชินัต เลอเมย์ (Reginale le May) ได้กล่าวถึง "พวกแรงงานอพยพที่ลงมายังที่ราบภาคกลางเพื่อรับจ้างทำนา"⁸ และแม้กระทั่งช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ชาวนาไทยภาคกลางได้ใช้แรงงานคนอิสานจำนวนมาก แม้ว่าจะเป็นการจ้างให้ทำงานเป็นอย่าง ๆ มากกว่าการจ้างเหมาตลอดฤดูกาล⁹ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เริ่มในทศวรรษ 2463 นั้นคือ ในขณะที่ชาวนิสานถูกบังคับไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ทั้งในอิสานและต่อมาในเขตเมืองทั่วประเทศ¹⁰ แต่ชาวนาในภาคกลางบางคน

7. กขจ. กษ. : กรมสารบรรณ ; 96,2068, *Gee*, "Crop Report...December, 1920".

8. *Le May, Economic Conditions*, p. 4.

9. กรมแรงงาน การศึกษา...เรื่องการอพยพ หน้า 21, 24,29.

10. ยกตัวอย่างเช่น ในปี 2469 พระสิทธิชัยวิบาล, ตระเวณอีสาน, หน้า 1-5 กล่าวถึงความก้าวหน้าในอิสานโดยเฉพาะตามเส้นทางรถไฟซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จ ในปี 2471 พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร (กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน-ผู้แปล) กล่าว

พบว่า พวกเขาสามารถเพาะปลูกเก็บเกี่ยวในที่
แห้งแล้งเล็ก ๆ และต้องหารายได้เพิ่มด้วยการรับจ้าง
เป็นแรงงานรับจ้าง ทั้งนี้ เมื่อประชากรในภาค
กลางของประเทศไทยเพิ่มขึ้นและกระจายตัวกันไป
ทำนาในอำเภอที่โครงการแรงงาน ระบบเศรษฐกิจ
จึงพึ่งแรงงานอีสานน้อยลง แนวโน้มเช่นนี้ได้
พัฒนาไปมากยิ่งขึ้นในทศวรรษ 2473 เมื่อราคา
ข้าวตกต่ำมีผลให้ชาวนาภาคกลางสามารถจ่ายค่า
จ้างแรงงานอีสานได้น้อยลง¹¹

เราอาจศึกษาปัญหาการขาดแรงงานในแ่ง
มุมที่แตกต่างกันออกไป ด้วยการแสดงให้เห็นว่า
แม้จะมีการเพิ่มขึ้นของประชากรและการขยายเนื้อ
ที่ในการเพาะปลูก แต่ที่ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะ

ถึงความก้าวหน้าสิ่งเดียวกันนั้น ในจดหมายถึงพระ-
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 13 กรกฎาคม
ใน กษ. ร. 7 พ. 5.2/3 และในการประชุมของ
กรรมการสภาเผยแพร่พาณิชย์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน
2473 (ดู กษ. พ. 7/10) ความสำคัญของเส้น
ทางรถไฟมีการพูดถึงอีกครั้งว่า : ดูเหมือนว่าขณะ
นี้ชาวอีสานสามารถขายข้าวของตนในตลาดการค้า
ตั้งออก และพวกเขาคงเลิกอพยพลงมาทำงานใน
นาภาคกลาง.

11. ชาวนาส่วนใหญ่ที่ผู้เขียนสัมภาษณ์เห็นพ้องกันว่า
คนงานอีสานไม่ได้ลงมาทำงานในภาคกลางในสมัย
รัชกาลที่ 7 (2468-2478) ข้อมูลจากเอกสาร
สัมภาษณ์ S.Ch.L. (12 q), สัมภาษณ์ : CH.
Q.N. (24, 29, 63), สัมภาษณ์ : CH.B.TH.
(12). สัมภาษณ์ H.S.Q. (16) บ่งว่าคนงาน
ว่าคนงานอีสานเหล่านี้ยังคงอพยพลงมาเป็นจำนวน
มาก ๆ เรื่อยมาจนสงครามโลกครั้งที่ 2.

ปลูกจำนวนมากในภาคกลางยังคงรกร้าง โขลง
ข้างยังคงก่อกวนพวกชาวนาที่ทิ้งรกรากอย่างบาง-
คาในบริเวณชายฝั่งตะวันออกบางแห่ง¹² ในปลาย
ปี 2468 ข้าราชการคนหนึ่งในอำเภอหนองเสือ
จังหวัดชัยภูมิให้ข้อสังเกตว่า “มีผู้มาทำนามาก
กว่าก่อน แต่ยังไม่เต็มเนื้อที่ มีที่รกร้างมากกว่า
พื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูก”¹³ ที่ดิน 715,000 ไร่
ในชัยภูมิ มี 140,000 ไร่ หรือราว 20 เปอร์เซ็นต์
ในปี 2474 ที่ยังไม่ได้ถูกนำไปใช้เพาะ-
ปลูก¹⁴ ในช่วงทศวรรษ 2463 ยังคงมีที่ดินที่
เหมาะสำหรับเพาะปลูกข้าวจำนวนมากบนฝั่งตะวัน
ตกของแม่น้ำเจ้าพระยา¹⁵ แม้ว่าจะยังมีที่ดินเหลือ
อยู่จำนวนมาก เอฟ. เฮจ. ไจลส์ (F.H. Giles)
ชาวอังกฤษผู้มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับ
เศรษฐกิจไทยกว่า 30 ปี ได้แสดงความวิตกกังวล
ในปี 2473 เกี่ยวกับ “สภาพความแออัดที่เกิดขึ้น

12. กษ. กส. : กรมสารบรรณ : 96, 2068, Gee
ถึงเสนาบดี กระทรวงเกษตรฯ., 10 มีนาคม 2468.

13. กษ. กส. : กรมสารบรรณ, รายงาน 15,245
พระยาชลภนุรักษ์ถึงเสนาบดี กระทรวงเกษตรฯ.,
19 พ.ย. 2468, หน้า 6-7.

14. กษ. กส. : รายงาน 31,579 ขุนธิดิเทวีเบื่อนกิจ
ถึงพระยาสุรินทฤาษย์, 14 ม.ค. 2473.

15. กษ. ร. 7 ม. 4.1/11 “บันทึกย่อรายงานข้า-
หลวงตรวจราชการมณฑลนครชัยศรี” 28 ธ.ค.
2469, หน้า 4 และ กษ. ร. 7 ร.ค. 20.6/59,
พระยาวิบูลย์ธรรมพิบาลถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวฯ, 14 พฤษภาคม 2475.

ในตำบลที่ผลิตข้าวได้ดีที่สุดหลาย ๆ ตำบล”¹⁶ จาก การสำรวจภายใต้การควบคุมแนะนำของโจสต์พบว่า การเพิ่มจำนวนประชากรมีผลให้มีการขยายที่นาออกเป็นแปลงเล็ก ๆ และการเพิ่มขึ้นของ จำนวนควัวเรือนทำให้พวกเขาไม่สามารถผลิตผล-ผลิตส่วนเกินจากการบริโภคที่สามารถนำไปขาย ในท้องตลาดมากมาย ดังนั้นจึงดูเหมือนว่า ใน ราวปี 2473 ภาวะที่มีที่ดินอย่างเหลือเฟือเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรที่ค่อย ๆ สลายไป แต่การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเฉพาะในบางตำบลเท่านั้น และคง จะเป็น ในตำบลเหล่านั้นเองที่ผู้มีแรงงานส่วนเกิน เหลือเฟือมากพอที่จะเข้าแทนที่แรงงานชาวอีสาน ในการทำนาในภาคกลางขณะนั้น¹⁷

ตลอดช่วงเวลาจนกระทั่งทศวรรษ 2473 เรา ได้เห็นสัญญาณเบื้องต้นที่แสดงถึงคุณภาพที่กำลัง เปลี่ยนแปลงไประหว่างที่ดินกับแรงงาน และด้วย เหตุคตินั้นจึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ในช่วง เวลาที่กล่าวเหล่านี้เทคนิคในการเกษตรกรรมยังคงเป็นแบบใช้แรงงานและทุนน้อย ในปี 2473 มีความห่วงใยอย่างเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับการขยาย ตัวของระบบการทำนาทั่วแทนการทำนาค้ำ ซึ่งยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้กระทั่งในปี 2476 เมื่อภาวะเศรษฐกิจตกต่ำยังผลให้ชาวนาค้นหาหนทาง การผลิตเพื่อชดเชยกับราคาที่ตกต่ำลง ดินแดน

16. กษ. ร. 7 พ. 8.1/1 รายงานโดยพระยาอินทร-มนตรี (F. H. Giles), 1 มิถุนายน 2475, หน้า 5-6.

17. เห่งอึ้ง โจสต์ชี้ให้เห็นว่าอุษรขามีดินแดนที่มียุคน้อยก่อนช่วงแอ็ค แรงงานที่มาจากชาวอีสาน ในปี 2463 ก็กล่าวกันว่ามาจากอุษรข.

ส่วนใหญ่ยังคงใช้เทคนิคในการทำนาแบบใช้แรง งานและทุนน้อย ลูเซียน แฮงก์ส (Lucien Hanks) รายงานว่าชาวบ้านบางคนริมคลองแสน แสบในช่วงเวลานี้ได้เปลี่ยนไปใช้เทคนิคการทำ นาค้ำ แต่ชาวบ้านในตำบลวังสิตยังคงทำนาหว้าน อยู่ต่อไป¹⁹ ซึ่งทำให้ข้าราชการการเกษตรรู้สึก อึดอัด ข้าราชการคนหนึ่งในจำนวนนี้กล่าวในปี 1930 ว่า “ชาวนาเวลานี้ทำนาในพันที่กว้าง ใหญ่เกินกำลังตัว”²⁰

การที่เทคนิคการทำนาแบบใช้แรงงานและ ทุนน้อยยังคงใช้กันอยู่ ไม่เพียงผลกระทบจากการ ขาดแคลนแรงงานอย่างถ่องแท้เท่านั้น แต่เป็น ผลมาจากการขาดแคลนเงินทุนอีกด้วย และขณะ นี้เราจะหันมาพิจารณาถึงลักษณะของภาคเศรษฐกิจ ข้าวลักษณะที่ 3 ที่ดำรงอยู่ ในเรื่องนี้ผู้เขียนคิดว่า มีความจำเป็นที่จะต้องรื้อฟื้นการตีความที่เป็นที่ ยอมรับกันเกี่ยวกับบทบาทอันจำกัดของสินเชื่อใน ภาคเศรษฐกิจข้าวของไทยสักเล็กน้อย ทรรศนะ ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ “ในบริเวณส่วนใหญ่ ของสยาม เงินจำนวนจำกัดที่ชาวนาสามารถ หยิบยืมได้จากเพื่อนหรือญาติที่หนึ่งเพียงพอ แล้ว สำหรับการหักล้างดวงหงที่คืนที่ว่างเปล่า หรือการขยายเนื้อที่เพาะปลูกของ

19. Hanks, Rice and Man, pp. 121-22; และ กษ. กน. ล.ศ. : 16,264 ประชุมสภาเสข แพร์พาณิชย์, 29 เมษายน 2475, หน้า 5.

20. กษ. ร. 7 พ. 7/10 รายงานประชุมสภาเสขแพร์ พาณิชย์, 18 มิถุนายน 2473, หน้า 5.

คน”²¹ เงินทุนที่มีให้ชาวบ้านนั้นเพียงพอที่จะใช้
ถางรกถางพงเพื่อนำที่ดินมาใช้เพาะปลูก แต่ก็
เหมือนจะประจักษ์ชัดว่าหากเงินทุนที่จะนำมาใช้
มีมากเพียงใดการเพาะปลูกย่อมจะขยายตัวได้มาก
เพียงนั้น ทั้งนี้ในขณะที่บางคนมองว่า การ
ขยายตัวของภาคเศรษฐกิจข้าวเกิดขึ้นโดยอาศัยเงิน
เชื่อการเกษตรแค่เพียงเล็กน้อย บางคนกลับมอง
ว่าถ้ามีการให้สินเชื่อมากขึ้น การขยายตัวของ
เศรษฐกิจจะเร็วกว่าที่เป็นอยู่

สิ่งที่เราได้กล่าวไว้แล้ว เงินทุนที่ใช้ในการ
พัฒนาที่ดินฝั่งตะวันออกเฉพาะช่วงที่เศรษฐกิจ
รุ่งเรือง มีมากกว่าเงินทุนที่ใช้ไปในการเกษตร
ในเขตอื่น ๆ ทราบจนกระทั่งทศวรรษ 2473
การลงทุนดังกล่าวเห็น ได้อย่างชัดเจนในบริเวณ
เขตสัมปทานรังสิตจากการใช้ทุนของทั้งบริษัทเอง
ผู้กู้ยืมและผู้เช่าที่ดินขนาดใหญ่ แม้ว่าชาว
นาเอกชนและผู้เช่าที่นาซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการ
พัฒนาฝั่งตะวันออกได้กู้ยืมและนำเงินจำนวนมาก
ไปใช้ แต่ก็เป็นการลงทุนขนาดเล็กกว่ากันมาก
จากตัวอย่างเช่น ในปี 2433 ชาวนากลุ่มหนึ่ง
จำนวน 18 คน จำต้องมีหนี้สินเพื่อนำเงินไปใช้
ในการหักร้างถางพงและปลูกพืช ในแปลงที่อยู่ติด
กันในทางตอนใต้ของตำบลรังสิต ในเวลาต่อมา
พวกเขาทวนเล่าถึงอดีตว่า “ถ้าพวกข้าพเจ้า
ทรงเป็นคนจนขัดสน บางคนที่ขายตัว และ
กู้ยืมยืมขอ คนละ 40-80 บาทบาง บางคน
มีสังข์ของกัษย-จ้มนำเอาเงินไปซื้อเครื่องมือ

ใช้สอยต่างๆ ในการทำนา และซื้อกระบือ
บ้าง”²² อีก 2-3 ปีต่อมา พระยามหาโยธา
(นกแก้ว) แสดงความเศร้าสลดใจต่อชาวนาจำนวน
มากในคลองประเวศบุรีรมย์ที่อดอดเป็นหนี้เนื่อง
จากการทำนาไม่ได้ผลถึง 2 ฤดู ติดต่อกัน ทำให้
ชาวนาค้างกู้หนี้สินด้วยการเอานาไปจำนองและ
ยอมเสียดอกเบี้ยถึง 67% ต่อปี ²³

สิ่งที่เราได้เห็นแล้วว่า ในภาคกลางของ
ประเทศไทย ยกเว้นฝั่งตะวันออก ชาวนาส่วน
ใหญ่อาศัยเงินทุนที่ได้จากการกู้ยืมจำนวนน้อยใน
การขยายการเพาะปลูกของตน อย่างไรก็ตามเป็นที่
แน่ชัดแล้วว่า มีสถาบันที่ค่อนข้างซับซ้อนที่ให้
สินเชื่อแล้วอาทิเช่นชาวนาสามารถซื้อสินค้า หรือ
ขอยืมเงินจากนายทุนเงินกู้ ได้โดยทำสัญญายอม
เป็นทาสสินได้ (อย่างน้อยก็จนถึงทศวรรษ 2433)
โดยเอาทรัพย์สินที่ดินจำนอง หรือโดยการให้

22. กจช. กต. : แผนกหนังสือเก่า 88,3911 มะหับ
และผู้ร่วมลงนาม 17 คน ถึง เจ้าพระยาสุรศักดิ์
มนตรี, 13 สิงหาคม 2439.

23. กจช. ร. 5 กบ 31/9 พระยามหาโยธา ถึง กรม
หมื่นเมธีศร ฯ 7 กรกฎาคม 2442 ตัวเลขที่เขาก
มาไม่ชัดเจนนัก เดิมทีเดี่ยวเขาเขียนไว้ว่า ดอก-
เบี้ยสูงถึง .75 เกวียน ต่อเงินกู้ 80 บาท ถ้าในปี
2442 ข้าง 1 เกวียน ราคา 71 บาท .75 เกวียน
จะเท่ากับ 53.25 บาท หรือ 66.6 ฎ ต่อเงินกู้ 80
บาท พระยามหาโยธาเพิ่มเติมอีกว่า ขณะนี้การกู้
เงินเฉลี่ยตราดอกเบี้ยเป็นข้าง .5 เกวียน ต่อเงิน
80 บาท คิดเป็น 44.4% ในขณะที่ช่วงกันถ้าเข้า
ดอกเบี้ยเป็นเงินสด จะเป็นเงิน 18 24 บาทหรือ
22.5-30% ต่อปี

21. *Adas, Agrarian Development*, p. 169
ใช้อ้างอิงใน *Ingram, Economic Change*,
pp. 65-66.

สัญญาว่าจะขายพืชผลให้เจ้าหน้เป็นรายแรก (คกข้าว) ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขาไม่เพียงแต่สามารถจำหน่ายที่นาเท่านั้น แต่ยังขายฝักได้อีกด้วย ซึ่งในกรณีนี้ผู้ให้สินเชื่อก็ไม่เพียงแต่ได้รับดอกเบี้ยเท่านั้น แต่ยังสามารถใช้ประโยชน์จากที่ดินจนกว่าจะมีการชำระเงินกู้ยืมอีกด้วย²⁴ การที่มีการถือปฏิบัติเช่นนี้อยู่และการมีหลักฐานที่แสดงว่าวิธีการเช่นนี้กระทำกันอย่างกว้างขวางในฝั่งตะวันออก แสดงให้เห็นว่า พวกชาวนาเต็มใจและกระตือรือร้นที่จะก่อหนี้สินเพื่อนำไปใช้ในการขยายการเพาะปลูก สิ่งเหล่านี้ทำให้จำเป็นต้องสรุปว่า การที่ไม่มีการลงทุนมากไปกว่านั้นเป็นเพราะเหตุผลง่าย ๆ ก็คือ ไม่มีเงินทุนเพียงพอ ดังที่เจ้านายของไทยองค์หนึ่งทรงกล่าวไว้ในปี 2451 ว่า “การขาดแคลนสินเชื่อบนสยามเป็นอุปสรรคสำคัญที่

24. พุทธศักราชเกี่ยวกับการคกข้าวของชาวนามีการอธิบายและแสดงความวิตกกังวลไว้ใน กษ. กต. กรมเพาะปลูก, รายงาน, 22, 446 เจ้าพระยาวงษา นุประพัทธ์ ถึง พระยาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ 17 พฤศจิกายน 2454 หน้า 7

มีการพูดกล่อกันเกี่ยวกับการขายฝักใน พ.ศ. 1890 ในแง่ของการปฏิรูปกฎหมายเก่าเกี่ยวกับเรื่องเงินซึ่งมีอายุ 30 ปีแล้ว ดู กษ. 5 ก 4.1/5 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 20 ตุลาคม พ.ศ. 2439 ได้มีการแก้ไขถ้อยคำในกฎหมายใหม่ โดยประกาศออกมาเป็น “ประกาศเรื่อง จำนำและขายฝักที่ดิน ร.ศ. 118” ครอบคลุม 18 มีนาคม 2443 หน้า 700-701 และ ปกปส 17 ตอน 1, 199-201.

สุดต่อความก้าวหน้าทั้งหมด”²⁵ และจริง ๆ แล้ว การขาดแคลนสินเชื่อบริการประกอบการขาดแคลนแรงงานมีผลให้ระบบเศรษฐกิจไม่สามารที่จะเติบโตอย่างรวดเร็วเท่ากับในช่วงเศรษฐกิจรุ่งเรืองได้

ก่อนจะหันกลับมาพิจารณาโยบายของรัฐบาลระหว่างทศวรรษ 2453 ถึงทศวรรษ 2463 เราอาจตั้งข้อสังเกตสั้น ๆ ว่า ในขณะที่ยุทธศาสตร์พื้นฐานเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยแบบแผนทางสังคม 2 ประการที่สำคัญยังคงดำรงอยู่ตลอดช่วงเศรษฐกิจตกต่ำเช่นกัน อย่างแรกคือแบบแผนของการตั้งถิ่นฐานในชนบทที่ยังคงมั่นคงถาวร และความสงบสุขในชนบทยังไม่ถูกรบกวน ชาวนาบนฝั่งตะวันออกยังมีความผูกพันอย่างหลวม ๆ กับที่นาของตนเท่านั้น ก็จะเห็นได้จากเมื่อเกิดอุทกภัยในปี 2460 ชาวนาเข้าทางฝั่งตะวันออกหลายคนจำเป็นต้องอพยพออกไป²⁶ การเคลื่อนย้ายเช่นนี้เกิดขึ้นในปีแห่งความรุ่งเรืองอีกด้วย เจ้าหน้ที่ไคบั้นทีกในปี 2466/24 ว่า ประชากรในตำบลต่าง ๆ ในเขตธัญบุรีและอยุธยา ยังคงมีจำนวนขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ต่อไป ในบางตำบล “ผู้มาใหม่... ได้เข้ามาทำนาในนาที่ถูกทิ้งไปแล้ว” ในขณะที่ตำบลอื่น “บางคนละทิ้ง

25. Dilock, Die Land wirtschaft, p. 71

26. กษ. 7. 6 ม. 3.4/15 พระยาโบราณฯ ถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 24 มกราคม 2462, หน้า 13-16, 24-25.

นาเนื่องจากนาล่ม...”²⁷ เนื่องจากไม่มีโครงการพัฒนาฝั่งตะวันตกหรือดินแดนอื่น ๆ ในภาคกลางของประเทศทำให้ไม่มีการอพยพไปสู่ดินแดนห่างไกลครั้งละมาก ๆ เหมือนอย่างที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2433 และต้นทศวรรษ 2443 อีก แน่ละ อาชญากรรมยังคงมีอยู่ และกบโจรยังคงสร้างความวุ่นวายเป็นครั้งเป็นคราวตลอดมา²⁸ แต่พวกโจรเหล่านี้ไม่สามารถคุกคามผู้คนถึงชนาอยู่นอกเหนือการควบคุมของเจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นเหมือนอย่างที่เคยทำในทศวรรษ 2433 ได้อีกต่อไป

อย่างที่สอง การขยายตัวของเศรษฐกิจในอัตราต่ำทำให้เกิดการแบ่งแยกงานตามเชื้อชาติระหว่างคนไทยที่รับราชการ กับคนจีนที่ประกอบธุรกิจ การแบ่งแยกนี้ยังคงอยู่ แม้จะดูเหมือนว่าแรงกดดันให้คนไทยเป็นข้าราชการนั้นอ่อนลงอันที่จริง หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร อธิบดีข้าราชการผู้รอบเป็นอิสระ พยายามชักจูงชายหนุ่มที่ขยันขันแข็งให้สนใจอาชีพเกษตรกรรม ท่านได้แสดงความเห็นตั้งแต่ทศวรรษ 2463แล้วว่า การรับราชการนั้นไม่ใช่อาชีพที่มีอนาคตสำหรับคนหนุ่มสาวอีกต่อไป

27. FA 18/11 “Monthon Ayuthia Revenue Officer’s report. July 1925, p. 4.

28. ดูตัวอย่าง : สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพและกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, ประวัติเจ้าพระยาบรมราช (บัน สุขุม) ก.พ. 2504. หน้า 171 และ *Great Britain, Siam Annual Report, 1922, pp. 17-18.*

...ถึงเวลาแล้ว ที่ผู้ที่ได้รับการศึกษาส่วนใหญ่ถ้าไม่ทั้งหมด ต่างรู้สึกว่าจะมีระบบราชการที่ก้าวหน้า เราจะทำอย่างไรดีกับลูกชายของเรา? พวกเขากำลังจะมีการศึกษามากกว่าที่พวกเราหลายคนมี แต่จะไม่มีโอกาสดีเหมือนพวกเราที่จะได้ตำแหน่งราชการดี ๆ แต่ก่อนนั้น ตำแหน่งราชการมีมากเมื่อเทียบกับจำนวนของผู้ที่ได้รับการศึกษา แต่เดี๋ยวนี้ตรงกันข้าม²⁹

แม้ว่าการชักจูงให้คนเข้าสู่วงการราชการอาจลดน้อยลง แต่ไม่มีหลักฐานว่า วงการธุรกิจสามารถดึงดูดคนไทยได้มากขึ้น เรจินัล เลอเมย์ (Reginald Le May) นักสังเกตการณ์ผู้รอบคอบและเคยอาศัยอยู่ในเมืองไทยมานาน ตั้งข้อสังเกตไว้ในปี 2469 ว่า เมื่อหลายทศวรรษที่ผ่านมา “การกล้าทำได้อ่าง่ายกว่ามาก”³⁰ เมื่อเทียบกับขณะนั้น ไม่เป็นที่น่าแปลกใจเลยว่า เมื่อศูนย์กลางตลาดเกิดขึ้นใหม่ในภาคอีสานในทศวรรษ 2463 นั้น ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นคนจีน ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อ

29. *Farm and Home: An Introduction to the idea of Agriculture as a means of livelihood than in Government Service, prepared by “Bangbert Farm” p. 1* ตำนานมีอยู่ใน FA 37/39.

30. กษ. ร. 7 พ. 8/4 Le May Memorandum, 1 Jan 1929, p. 5.

สังเกตไว้ว่า “เพราะไทยเรายังไม่ค่อยจะทำ และทำไมไม่เป็นเสียด้วย”³¹ ดูเหมือนว่า โอกาสที่มีในทศวรรษ 2453 และทศวรรษ 2462 ไม่สามารถเทียบได้กับทศวรรษ 2433 และทศวรรษ 2443 ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวที่ก้าวไปข้างหน้าและนี่คือสิ่งที่ทำให้การแบ่งเชื้อชาติยังคงมีอยู่

ท้ายที่สุด เราอาจมาดูที่นโยบายทางการเกษตรของรัฐบาลใน ทศวรรษ 2453 และทศวรรษ 2463 และอาจบันทึกสั้น ๆ ได้ว่า นโยบายนั้นมีการขยายตัวเช่นกัน แต่ในขอบเขตที่จำกัดซึ่งกำหนดไว้ตั้งแต่ปี 2455 ประการแรก รัฐบาลได้พัฒนาการเก็บข้อมูลและให้การบริการอย่างมาก กระทรวงเกษตรราชการยังไม่สามารถแก่งัดเจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอได้ แต่ก็สามารถขยายเจ้าหน้าที่ไว้ในระดับจังหวัด³² ยิ่งกว่านั้นในปี 2463

31. กษ. ร. 7 พ. 5.2/3 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งกรมพระกำแพงเพชร 18 กรกฎาคม 2471 และกรมพระกำแพงเพชร ตั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 18 กรกฎาคม 2471.

32. กษ.ร.7 ก.1/2 “ร่างแจ้งความกระทรวงเกษตร” มีบัญชีรายชื่อข้าราชการเกษตรในระดับท้องถิ่นจำนวนทั้งสิ้น 43 คน ที่เป็นจำนวนภายหลังโยนย้ายบุคลากรในครั้งกาลที่ 7 ขณะนั้นข้าราชการเกษตรประจำอยู่ที่ใน 8 จังหวัดของมณฑลอยุธยา ทั้งในปี 2459 มีประจำเพียง 4 จังหวัด เท่านั้น ความต้องการที่จะขยายขั้วงานออกไปและเพื่อยุติการพึ่งพาเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงการคลังปรากฏอยู่ใน กษ. กษ. ตบ รน. 18,282 “รายงานประจำปีกรมเพาะปลูก พ.ศ. 2464” และใน กษ. กษ. รายงาน 20,369, “รายงานประชุมข้าราชการกรมเพาะปลูก” 19/20 ตุลาคม 2466.

รัฐบาลได้ตั้งกระทรวงพาณิชย์แยกออกไปต่างหากเพื่อทำหน้าที่ด้านการพาณิชย์และค้าเสรีธุรกิจ โดยทั่วไปของกระทรวงเกษตร ในปีเดียวกันนี้ ได้มีการก่อตั้งสภาเผยแพร่พาณิชย์ขึ้น ซึ่งประกอบขึ้นด้วยตัวแทนจากกระทรวงและกรมที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการให้คำแนะนำโครงการสหกรณ์ การนำระบบการชั่งตวงวัดที่มีมาตรฐานมาใช้และออกวารสารชื่อ *The Record* ออกเป็นรายปักษ์ตั้งแต่ทศวรรษ 2463 และทศวรรษ 2473 ซึ่งให้ข้อมูลอย่างมากมายเกี่ยวกับสถานะทางเศรษฐกิจโดยทั่ว ๆ ไป³³

ความก้าวหน้าในการทดลองทางการเกษตรก็มีบ้างเหมือนกัน ในปี 2458 กระทรวงเกษตรฯ ได้เวนคืนที่ดินแปลงหนึ่งในบริเวณคลองรังสิต และภายในทศวรรษต่อมา ศูนย์สาธิตเทคนิคการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ก็ได้เติบโตมาเป็นทีนาทดลองเต็มรูปแบบ ราวกลางทศวรรษ 2463 มีการส่งตัวอย่างข้าวจากจังหวัดต่างๆ เพื่อทดลองปลูก และนำมาพัฒนาพันธุ์ ศูนย์กลางแห่งที่สองตั้งอยู่ในอยุธยาเพื่อทำการทดลองข้าวพันธุ์ลยเหนือน้ำ ที่

33. Thailand, Ministry of Commerce and Communication, *General view of the Government and Administration of Siam* (Bangkok 1926) pp. 33-35 ; “A Survey of the Resources of Siam with a Review of the Foreign Trade and Commerce of the Country during the Reign of H.M. Rama VI (1910-1923),” *The Record*, no. 20 (April 1962) p. 2.

ปลูกกันในบางอำเภอในอยุธยา³⁴ นาคคลองแห่งที่สาม อยู่ที่บางกอกน้อย มุ่งความสนใจเรื่องปุ๋ยไม่ได้สนใจเรื่องข้าว แต่สนใจพวก ผลไม้ ถั่ว ยาสูบ ข้าวโพด ผ้ายและกาแฟ³⁵

โครงการสหกรณ์เคปโตในช่วงเวลานี้คล้ายเหมือนกัน แม้ว่าจะกำหนดน้อยกว่าในปี 2469 สิบปีหลังจากที่มีโครงการนี้ขึ้นมา สามารถตั้งสหกรณ์ได้เพียง 77 แห่ง โดยมีสมาชิกทั้งสิ้น 1,414 คน³⁶ บันทึกจากกรมกษัตริย์หลวงคูน่าประทับใจมาก

34. กษ. กษ. ต.น., ต. 5, 18 : 6-7, *Gee*, "Report on agricultural Science and Seed Selection, 3 Feb. 1913; กษ. กษ. ลต 14,217 "ประวัติเคปกระทรวงเกษตร" ประวัติกระทรวงเกษตร ฯ, หน้า 121,143-44, และ "The use of Fertilizers", *The Record*, 9, no. 34, 134.

35. กษ. กษ. : กรมสารบรรณ, รายงาน, 16,282 "รายงานประจำปีกรมเพาะปลูก" พ.ศ. 2464 กษ. กษ. ลต. 14,217 "ประวัติเคปกระทรวงเกษตร" และประวัติกระทรวงเกษตร ฯ, หน้า 143-44.

36. Thailand, Ministry of Commerce and Communications, Department of Co-operative Societies, *Cooperative Movement in Siam* (Bangkok, 1926) ดูรายงานความก้าวหน้าแต่ละปีใน *The Record* ความอึดอัดต่อการขยายตัวช้ามีระบุอยู่ใน FA 28/7, Le May to Hall Patch, 30 ธ.ค. 2473 แต่ความกระตือรือร้นของรัฐบาลที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องปรากฏใน กษ. กษ. ร.น. 20,369 "รายงาน....เพาะปลูก, 2466" หน้า 8-9.

กว่า ผลงานที่เด่นที่สุดคือโครงการน้ำสักใต้ ซึ่งเป็นแผนงานที่ร่างขึ้นเพื่อให้ประโยชน์กับฝั่งตะวันออก แม้กระนั้นก็ยังเป็นโครงการที่เล็กกว่า "สตีมใหญ่" ที่เสนอโดย แวนเคอร์ ไฮเค (Van der Heide)³⁷

โครงการที่กล่าวมาทั้งหมด อันที่จริงไม่มีอะไรมากไปกว่าสิ่งที่เคยเสนอมาแล้วตั้งแต่ปี 2453 สำหรับนักสังเกตการณ์ร่วมสมัยเป็นที่เห็นได้ชัดว่าสิ่งที่ได้ทำไปนั้นน้อยมากจนไม่มีผลอย่างสำคัญต่อภาคเศรษฐกิจข้าว เมื่อนำนโยบายการเกษตรมาพิจารณา เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คูก (Edward Cook) ที่ปรึกษาคำนวณการเงินได้กล่าวสรุปเกี่ยวกับนโยบายการเกษตรในปี 2469 ว่า "หากรัฐบาลกำลังใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดในการสร้างความมั่นคงในการสนับสนุนและการปรับปรุงเกษตรกรรม อันเป็นกิจการพื้นฐานของความอยู่รอดของชาติ ก็เป็นเรื่องที่ไม่สู้ดีเจนนัก"³⁸ สองปีต่อมาทุก

37. Royal Irrigation Department, *Report on the Benefits Which Have Already Accrued* ข้อมูลที่เกี่ยวข้องอยู่ใน กษ. 6 ก. 4/2. และ กษ. กษ. ร.น. 31,388, *C.D. Gee*, "Report on the South Pasak Canal to the end of the year 2464 B.E., 31 May 1923.

38. FA 37/39 บันทึกโดย E.M. Cook มิถุนายน 1926 สมควรที่จะตั้งข้อสังเกตว่า คูกได้ตั้งข้อสังเกตในขณะที่ยังวิจารณ์ลงในเอกสาร *Farm and Home* (ดูเชิงอรรถที่ 29) ซึ่งเขียนโดย มจ. สิทธิพร ซึ่งได้เริ่มต้นภาคของการเกษตรเป็นการส่วนตัวในที่บางเบ็ด และพิมพ์วารสารการเกษตรชื่อ *กสิกร* ที่ต่อมารัฐบาลให้ความสนใจ

ใหญ่ของอังกฤษสังเกตเห็นว่า รายได้ของประเทศที่เพิ่มขึ้นจากการปฏิรูปภาษีศุลกากรนั้น ไม่สมคูลกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นในงบประมาณปี 2471 เขาวิจารณ์งบประมาณนี้ว่า “อนุรักษ์อย่างระมัดระวัง” และอธิบายว่า “เป็นอีกครั้งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความลังเลใจที่จะผลักดันให้การพัฒนาเร็วขึ้น”³⁹

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชองค์ที่ 7 ในราชวงศ์จักรี ได้ทรงแสดงความห่วงใยต่อข้อสังเกตเหล่านี้เป็นอย่างผูกพัน เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำเกิดขึ้นในช่วงปลายปี 2473

แม้ว่าความกตัญญูของ มจ. สิทธิพรจะตรงกับผู้ซึ่งสนับสนุนท่าน เช่น เจ้าพระยาวางสนามประพัทธ์ในทศวรรษ 2448 และคนอื่นๆ ในเวลาต่อมา แต่ มจ. สิทธิพรคิดตามเรื่องเหล่านี้อย่างกระตือรือร้น มากกว่าคนอื่นๆ และกระทำตามความสามารถส่วนตัว จนกระทั่งเข้าร่วมงานกับรัฐบาลในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เกี่ยวกับ มจ. สิทธิพร คือ บทความของและเกี่ยวกับ มจ. สิทธิพร กฤดากร (พระนคร 1971); *Sithiporn Kridakara et al., Some Aspects of Rice Farming in Siam* (Bangkok 1970) และ *Benjamin A. Batson, M.C. Sithiporn Kridakara Memorial Volume, JSS, 61, part 1* (Jan. 1973), p. 302-09. บทความหลายบทจาก วารสารกสิกรรม ถูกตัดต่อและแปลใน *The Bangkok Times* เช่น BT ฉบับ 29 Nov. 1930 ลง “บทกวีย่อ” บทบรรณาธิการจากกสิกรรม ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ ถึง 6 ตุลาคม.

39. FO. 371/13264, Walilow to Chamberlain, 22 March 1928.

สภาเผยแพร่พาณิชย์ได้ตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นหลายคณะเพื่อศึกษาปัญหาเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ คณะอนุกรรมการชุดหนึ่งถูกแต่งตั้งให้ศึกษา “สถานะของธุรกิจข้าวภายในประเทศในปัจจุบัน” ในการเตรียมตัวสำหรับการประชุมครั้งแรก เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ได้เสนอบันทึกยาว 17 หน้า กล่าวถึงเรื่องที่ต้องสำรวจและดำเนินการ มีการหยิบยกปัญหาเกี่ยวกับเทคนิคการเพาะปลูก การคัดเลือกเมล็ดพืช หนี้สินในชนบท, การค้า และการสีข้าว เป็นต้น โดยสรุปก็คือเป็นปัญหาพื้นฐานที่เคยถูกยกขึ้นมาและถูกเพิกเฉยเป็นเวลานานกว่า 3 ทศวรรษมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงอ่านบันทึกนี้อย่างรอบคอบ และทรงเขียนบันทึกไว้ที่ขอบกระดาษด้วยพระองค์เอง ทรงเห็นด้วยกับประเด็นสำคัญ ๆ ที่ถูกหยิบยกขึ้นมา และจงนพระทัยที่การสำรวจและการปฏิบัติงานผลิตภัณฑ์มาเป็นเวลานานเช่นนี้ ทั้งเช่นข้อเสนอที่ว่าผลผลิตข้าว ไร่อาจเพิ่มขึ้นด้วยการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชปรารภว่า

“...ควรจะทำมา 20 ปีแล้ว ที่ไม่ได้คิดในเรื่องเหล่านี้เป็นของประหลาดมาก อยากจะเรียกว่าเป็น criminal neglect of an obvious duty ข้าพเจ้าต้องการมานานแล้วแต่เท่าที่ทำมาแล้วเป็นอย่างดีน้อยเต็มที...”⁴⁰

40. กษ. ร. 7 พ 8.1/1 “Memorandum of Procedure Suggested by the Minister of Lands and Agriculture for consideration of the Members of the first meeting 1 Sept 1930.” พระบาทสมเด็จพระ

อีกครั้งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่อาจทรงเข้าพระทัยว่า เหตุใดจึงไม่มีการสำรวจอย่างรอบคอบ ถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับพ่อค้าคนกลางมาก่อน ทรงเพิ่มเติมว่า

“...ข้าพเจ้าก็มีความผิดเหมือนกัน เพราะควรระงะกระตุ้นให้คิดเสียนานแล้ว ปัญหาเรื่องนี้พูดกันมาตั้ง 20-30 ปีแล้ว แต่ยังไม่มีการทำอะไรแปลกมาก”⁴¹

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความเสียพระทัยต่อไปอีกว่า ที่รัฐบาลตั้งแก้วจะเข้ามาดำเนินการในขณะนั้น เป็นเพราะเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตกต่ำเท่านั้น พระองค์ทรงเกรงว่าอาจจะสายเกินไปกว่าที่จะแก้ไขสภาวะอันเลวร้ายนี้⁴²

พระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความเห็นเป็นภาษาไทยยกเว้นวรรค “criminal neglect of an obvious duty” ที่ทรงเขียนเป็นภาษาอังกฤษ.

41. เห่งอ้าง หน้า 16.

42. กจช. กษ. ลส. 14,217 “พระราชบัญญัติประกอบเรื่องวินิจฉัยการสำหรับที่จะลดเสียดังเรื่องข้าว” 12 กันยายน 2473 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์รัฐบาล เรื่องความล้มเหลวในการตอบสนองต่อสถานะที่ไม่ใช่มาจากฝ่ายรัฐบาล พระองค์ทรงบันทึกว่าได้มีการเสนอให้กระทำกรต่าง ๆ มากมาย ซึ่งปรากฏอยู่ในสื่อมวลชนมานานแล้ว.

สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ แม้แต่ในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำ ภารกิจของการแสดงความปรวิติคในปัญหาที่เกิดขึ้น แต่กลับไม่ดำเนินการแก้ปัญหา นั้น ซึ่งเกิดขึ้นสลับกันไปมาตั้ง 30 ปี ก็เกือบมิได้มีการแก้ไขเลย ทั้งรัฐบาลในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และรัฐบาลในระบบรัฐธรรมนูญหลังปี 2475 ใต้อุทิศเวลาอย่างมากในการถกเถียงอย่างกระตือรือร้นเกี่ยวกับนโยบายเกษตรกรรม มีการเปลี่ยนแปลงบุคคลากร มีการตั้งคณะกรรมการ มีการจัดการเกี่ยวกับกระทรวงใหม่ ก่อนและหลังเดือนมิถุนายน 2475 รัฐบาลจะสนใจฟังข้อเสนอที่ไม่ไกลลกว่าโครงการสหกรณ์ ดังเช่นการประกาศเดือนการชำระหนี้ของเกษตรกร หรือการให้รัฐบาลเข้ารับภาระหนี้แทนด้วยการออกพันธบัตรระยะยาวให้แก่เจ้าหนี้ แต่ในที่สุด รัฐบาลทั้ง 2 ระบบบได้ปฏิเสธข้อเสนอที่ให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงราก และได้ตกลงใจเลือกแผนการขยายสหกรณ์อย่างค่อยเป็นค่อยไป⁴³ มีการอภิปรายถึงว่า รัฐบาลควรมีบทบาทในการค้าข้าวอย่างมากหรือไม่ บางพวกหวังว่า รัฐบาลควรจะตั้งหน่วยงานเกี่ยวกับยุ่งฉางท้องถิ่น สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในการขนส่งทางเรือ และจัดพวกพ่อค้า

43. ช่วงก่อนรัฐบาล 2475 ดูเอกสารใน กจช. กษ. ลส. 16,264 โดยเฉพาะ “รายงานการประชุมสภาเกษตรพาณิชย์” 29 เมษายน 2475, “Rough outline of Organization of an Agricultural Credit Institution” n.d. และ กจช. กษ. ลส. 5,18 : 4-5, “บี.บี.จี.โครงการสำหรับค้าสหกรณ์ ๑๐๑ สมาคม ภายใน 5 ปี พ.ศ.2475 77.” เอกสารเกี่ยวกับช่วงหลังรัฐบาล 2475 อยู่ใน FA 37/98.

คนกลางออกจากวงการค้าข้าว และอีกครั้งหนึ่งที่แทบไม่มีการทำอะไรเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้⁴⁴ และดังที่คาดหมายไว้ รัฐบาลทั้งสองใช้เวลาเป็นอย่างมากในการอภิปรายเกี่ยวกับการขยายการกระจายการผลิตและการทดลองทางการเกษตร แต่ประสบความสำเร็จน้อยในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง⁴⁵

44. เกี่ยวกับช่วงเวลาก่อน 2475, ดู เอกสารเช่น FA 32/9, "Phya Joduk's plan": กษ. ร. 7 พ. 8.1 (เจ้าพระยาพลเทพถึงกรมพระกำแพงเพชร, 31 มก. 2474, กษ. กษ.: ดนธ. 5, 18. 5-6, "Resolutions Regarding Exporters Recommendations; กษ. กษ. ลต. 16, 264, พระองค์เจ้าบุรฉัตร ถึง เจ้าพระยามหินทร 14 พค. 2475 "Outline of proposal Undertaking for Storing and Transporting of Paddy" คริสเตียนเช่นถึงพระองค์เจ้าบุรฉัตร 10 พค. 2475 และ รายละเอียดการประชุมของกรรมการสถานเสาวภาพิชัย 29 เมษายน 2475 หลังช่วงเวลา 2475 ดู FA 37/98 "Establishment of Silos for the Storage and transport of Paddy, FA 37/104 "Subject Organization for the Storage and transport of Paddy (Silos) ใน ช่วง 2481 รัฐบาลได้เข้ายุ่งเกี่ยวกับการค้าข้าวด้วยการตั้งบริษัทข้าวสยามจำกัดแข่งขันกับพ่อค้าและเจ้าของโรงสี ดู FO 371/23592 Crosby to Foreign Office, 1 พค. 1933 และ *Ingram Economic Change*, pp. 73-74.

45. *Great Britain, Siam Annual Report, 1931*, pp. 3-5 รายงานแผนการทดลองให้ถึงความหวังไว้สูง และ *Great Britain, Report on Economic and Commercial Condi-*

เจมส์ แบกซ์เตอร์ (James Baxter) ที่ปรึกษากระทรวงการคลังของรัฐบาลใหม่ มิได้รู้สึกประทับใจนโยบายการเกษตรของรัฐบาลในปี 2477 มากไปกว่าที่ปรึกษากระทรวงการคลังคนก่อน เคยรู้สึกในปี 2469 เขาทราบถึงการถกเถียงอย่างกว้างขวางในเรื่องโครงการเศรษฐกิจต่าง ๆ แต่ก็ยังคงตั้งข้อสังเกตว่า

...ที่จริงแล้ว นับแต่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในมิถุนายน 2475 ก็ไม่มีการดำเนินการอะไรเลย ยกเว้นแต่การขยายการสร้างถนน ทางรถไฟ และงานชลประทาน และการเพิ่มจำนวนสหกรณ์ แต่ไม่มากนัก รัฐบาลใหม่เพียงแต่ดำเนินโครงการที่รัฐบาลเก่าริเริ่มขึ้น โดยไม่ได้ริเริ่มอะไรใหม่เลย⁴⁶

ทั้งการตกต่ำทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนรัฐในปี 2475 มิได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐานในนโยบายการเกษตรของรัฐบาล ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่จะติดตามความต่อเนื่องของนโยบายหลังทศวรรษ 2463 และสืบต่อมายังช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ อย่างไรก็ตาม เราต้องหันกลับไปพิจารณาช่วงปลายทศวรรษ 2463 และศึกษาผลกระทบโดยตรงของการตกต่ำทางเศรษฐกิจที่มีต่อภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย

tions in Siam, (London, 1937) p. 18, ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าโครงการหลัง 2475 มีเป้าหมายจะขยายการปลูกฝ้ายนั้นล้มเหลวส่วนใหญ่.

46. FA 37/91, Baxter, "Economic Policy", 28 มีนาคม 2477, หน้า 1.

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและ ภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย

ในประการแรกผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำวัดได้จากผลกระทบที่มีต่อราคาสินค้าออกนับตั้งแต่ปี 2470 และ 2471 แล้ว ที่ตลาดการค้าข้าวชบเซาลง อันเป็นผลมาจากความยุ่งยากทางการเมืองในประเทศจีนและเงินดอลลาร์ฮ่องกงมีค่าลดลง⁴⁷ แต่ราคาข้าวเริ่มทรุดชวลงอย่างมากในปี 2473 และตกลงเรื่อย ๆ ใน 4 ปีต่อมา ลงมาต่ำสุดในปี 2477 เหลือต่ำกว่า 40% ของราคา ก่อนที่จะเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ⁴⁸ ปริมาณเงิน

47. กช. ร. 7 พ 7/10 "รายงานประชุมสภาเกษตรแห่งประเทศไทย" 18 มิถุนายน 2473, หน้า 1-2 กช. 7 พ 8.1/1 พระยาพิพิธสมบัติ, "เรื่องกำตยาม", 5 กรกฎาคม 2473 และ กช. 5.7 ม 1.3/193 (47) พระองค์เจ้าบุรฉัตรฯ ถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 26 กรกฎาคม 2473 *Adas, "Agrarian Development"* p. 474 มีข้อสังเกตเกี่ยวกับภาวะการตลาดชบเซาในปลายทศวรรษ 2483 ในหน้าอีกด้วย.

48. *Ingram, "Thailand's Rice Trade"*, pp. 121-22 สำหรับสภาวะการค้าทั่วไป ช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ ดู FO 371/19370. *Siam Annual Report, 1934*; FO 371/20302 *Siam Annual Report 1935*; FO 371/23592 "Report on Economic Conditions in Siam Based on the Siamese Custom's Figures for the Siamese Year B.E. 2483 (1937-8) and taking cogni-

ค่าออกยังงคงอยู่ในระดับเดิมตลอดทศวรรษ 2473 แต่เมื่อภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ตามมาด้วยสงครามโลกครั้งที่ 2 ความระส่ำระสายทางการค้าระหว่างประเทศ ทำให้สินค้านำออกลดจำนวนลงอย่างชวชว จนกระทั่งหลังสงครามโลกที่ราคาและปริมาณข้าวส่งออกกลับคืนสู่ระดับเดิม และในที่สุดก็สูงและมากกว่าระดับที่เป็นอยู่ในทศวรรษ 2463

ผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่มีต่อชนบทของไทยปรากฏอย่างชัดเจนจากรายงานของข้าราชการ 3 จังหวัดในปี 2475⁴⁹ ซึ่งได้บรรยายสภาพการณ์ในจังหวัดภาคกลางอันได้แก่ อ่างทอง

sance of conditions prevailing at the end of March 1939; Great Britain, Department of Overseas Trade, **Report on Economic and commercial conditions in Siam**, (London, 1939), pp. 10-11 และ กช. กษ : ลน.ส. 6,20-1 "Exports of all Rice from Siam during the last 30 years (B.E. 2443-73)."

49. รายงานทั้ง 3 อยู่ใน กช. ร. 7 พ 13/5. "ความตกต่ำแห่งเศรษฐกิจซึ่งกระทบกระเทือนถึงฐานะความเป็นอยู่ของชาวนาในจังหวัดอ่างทอง" ไม่ระบุวันเวลา (สำเนาฉบับที่ 2 อยู่ใน กช. กษ : ลน.ส. 6,25.2) "การที่ราคาตกต่ำกระทบถึงชาวนาในจังหวัดลพบุรีอย่างไรบ้าง" ไม่ระบุวันเวลา (สำเนาฉบับที่ 2 อยู่ใน กช. กษ : ลส. 16,266) และ "การตกต่ำแห่งการเศรษฐกิจ ซึ่งกระทบกระเทือนถึงฐานะของชาวนาในจังหวัดพิษณุโลก" ไม่ระบุวันเวลา เอกสารทั้งสามเขียนโดยข้าราชการในโครงการชุมชนสหกรณ์ แต่ไม่ระบุชื่อ.

ลพบุรี และ พิษณุโลก และระบุว่า รายได้ใน
ชนบทตกต่ำลงอย่างมาก เจ้าของโรงสีและคน
กลางให้ราคาได้เพียง $1/3\frac{1}{2}$ ของราคาข้าวก่อน
หน้าเศรษฐกิจตกต่ำ⁵⁰ ในจังหวัดอ่างทองประ-
มาทว่าชาวนาในปี 2475 ขายข้าวได้เฉลี่ยราว 125
บาท ซึ่ง 2 ปีก่อนหน้านี้สามารถขายได้ถึง 400 บาท

ชาวนามีปฏิกริยาในหลายรูปแบบ บางคน
เก็บข้าวของตนไว้ รอให้สถานการณ์กลับสู่สภาพ
ปกติ แต่ท้ายที่สุด พวกเขาจำเป็นต้องขายข้าว
หลังจากที่ราคาข้าวยิ่งตกลง คนอื่น ๆ หารายได้

50. กจช. ร. 7 พ 13/5 “ความตกต่ำ... อ่างทอง”
หน้า 2-6, 9-10, จุดบันทึกว่าราคาตกจากระหว่าง
60-80 บาท มาเป็นระหว่าง 24-26 บาทต่อ
เกวียน, “การที่...ลพบุรี” หน้า 5-6 บอกว่าราคา
ตกลงจากระหว่าง 60 และ 75 เป็น 20-26 บาท
ต่อเกวียน, และ “การตก...พิษณุโลก” หน้า 1-2,
บ่งว่าราคาตกลงจาก 40 บาทเป็น 14 บาทต่อเกวียน

ในเดือนธันวาคม 2474 เจ้าของโรงสีให้
ราคาข้าวชั้นเยี่ยม 52-55 บาทต่อเกวียน ของโรงสี
ซึ่งก่อนหน้านี้ 1 ปี สามารถขายได้เกวียนละ 75-
80 บาท พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร เสนาบดี
เกษมศรและคมนากรม ให้บันทึกตัวเลขเหล่านี้ และ
แสดงความเห็นเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับ
ชาวนา “ค่าใช้จ่ายในการขนส่งข้าวเปลืองจากนา
มาโรงสียังเหมือนเดิม” ทรงเขียน “ความตกต่ำ
ทั้งหมดไม่ว่าอย่างไรก็ตามจะตกหนักอยู่กับชาวนา”
ดู FA 28/34 พระองค์เจ้าบุรฉัตร ถึง Hall
Patch, 18 ธันวาคม 2474, หน้า 1 ในเดือนธิด
มราคข้าวตกอย่างรวดเร็ว กดรราคาข้าวที่คนกลาง
สามารถให้ชาวนาต่ำลงด้วย.

อื่นมาแทนรายได้ประจำด้วยการทำงานในช่วงที่
ว่างในวิญจักร์การทำนา ชำรุดการลพบุรีรายงาน
ว่า “เมื่อเลิกฤดูทำนาแล้วราษฎรไม่ใคร่ได้
อยู่ว่างอย่างบรรรมคา”⁵¹ พวกเขาทำสวนผัก
สานตะกร้าไปขาย และหางานรับจ้างทำ ชาวนา
อ่างทองก็พยายามหาแหล่งรายได้จากหลาย ๆ ทาง
และสการพึงพาการทำนาที่ไม่แน่นอนนั้น แต่
ความพยายามของพวกเขาไม่ได้ผลตอบแทนที่ดี
นัก ชาวนาที่ปลูกพืชผลเพื่อการบริโภคเอง และ
จักสานตะกร้า ทอผ้า และประดิษฐ์เครื่องใช้ต่างๆ
ใช้เอง สามารถลดค่าใช้จ่ายเป็นเงินสดได้ระดับ
หนึ่ง แต่เนื่องจากความตกต่ำทางเศรษฐกิจครั้ง
นี้ได้แพร่ไปทั่ว ทำให้กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้ทำเงิน
ให้เขาได้มากนัก ราคาของพืชผลที่ไม่ใช่ข้าว รวม
ทั้งถั่ว ข้าวโพค งา น้ำตาล และแดงไม้ ตกลง
เหลือระหว่าง 15% ถึง 67% ของราคาระดับปกติ
ผ้าขาวม้าที่บางคนทอเพื่อขาย ราคาตกลงจากสี่
ตะ 3 บาทเหลือเพียง 1.25 บาท รวมทั้งค่าจ้าง
สำหรับงานประเภทช่างไม้ทั่วไปและช่างทำเกวียน
บรรทุกข้าว ก็ตกลงมาเช่นกัน ชาวนาไม่สามารถ
จ่ายเงินสำหรับงานเหล่านี้ได้อีกต่อไป⁵²

รายได้ลดลงได้ด้วยการชกเซยบางส่วนจากการ
ที่รายจ่ายที่จำเป็นลดลง ยกตัวอย่าง เช่น ภาษี
ที่ดินลดลง 20% ในปี 2475 และค่าธรรมเนียม 30%
ในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ชาวนารายใหญ่พบ
ว่า ชาวนารับจ้างเรียกรอ้งค่าแรงเพียง 40-50%

51. กจช. ร. 7 พ 13/5 “การที่...ลพบุรี”, หน้า 5-6.

52. กจช. ร. 7 พ 13/5, “ความตกต่ำ...อ่างทอง”,
หน้า 2-6.

ของค่าจ้างที่เคยได้ ที่จังหวัดอย่างทองมีการคะเนว่า
ค่าใช้จ่ายภายในการทำนาลดลง 50-62% และ
ค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนทั่ว ๆ ไป ลดลง 50%
จากระดับปกติ แต่ถึงอย่างไร รายจ่ายก็ลดน้อย
กว่ารายได้ ชาวนา "โดยทั่วไป" ซึ่งเคยได้รับ
กำไรสุทธิระหว่าง 15-105 บาทในปลายทศวรรษ
2463 ในขณะที่พวกเขาจะต้องขาดทุน 5-45 บาท
ต่อปี⁵³

นอกจากการลดการใช้เงินสดในการซื้อของ
ด้วยวิธีปลูกและทำสิ่งของต่าง ๆ ที่แต่ก่อนเคย
ซื้อจากตลาดเอง ชาวนาหลายคนหาวิธีแก้ปัญหา
รายได้ลดลงด้วยการศึกษากิจกรรมทางศาสนา และ
พิธีกรรม มีรายงานว่า งานแต่งงาน งานเผาศพ
งานบวชและอื่น ๆ ถูกจัดแบบง่าย ๆ หรือมีละนั
ก็เลื่อนไปจัดในปีที่มีรายได้ดีกว่า⁵⁴ ครอบครั
อื่น ๆ จำต้องขายสมบัติมีค่าของตนโดยเฉพาะอย่าง
ยึ่ง ทอง เพชรพลอย และเครื่องประดับต่าง ๆ
ทองมักเป็นการเก็บออมรูปแบบเดียวของชาวนา
โดยซื้อเก็บไว้ในครอบครัในปีที่ได้รายได้ดี และ
ในขณะที่ชาวนากลับต้องนำทองออกขาย เพื่อ
ช่วยให้เขาผ่านช่วงเศรษฐกิจตกต่ำไปได้⁵⁵

ความวิตกกังวลเกี่ยวกับหนี้สินในชนบทเป็น
ไปอย่างกว้างขวางในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ⁵⁶

53. เพิ่งอ้าง, หน้า 8-11, 15.

54. กษ. ร. 7 พ 13/5, "การศก...พิษณุโลก",
หน้า 1-4.

55. กษ. ร. 7 พ 13/5, "ความศก...อ่างทอง",
หน้า 13-14.

56. ดู ตัวอย่างเช่น เอกสาร ใน FA 37/98 โดย
เฉพาะอย่างยิ่ง "Agricultural Indebtedness:

แต่จากหลักฐานที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่า หนี้สิน
เหล่านี้ ไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหรือเกือบจะไม่
เพิ่มขึ้นเลย ในด้านหนึ่งนั้น การเปลี่ยนแปลง
แบบแผนตามปกติของการทำงานและการใช้จ่าย
คงที่อธิบายไว้ข้างต้น ทำให้ชาวนาสามารถจัดการ
ให้รายได้เพียงพอกับรายจ่าย ในอีกด้านหนึ่ง
พวกเขาจำเป็นต้องปรับตัวเองให้เข้ากับภาวะ
การประหยัด อย่างน้อยที่สุดก็ในบางส่วน อย่างไร
ก็ดี แม้ว่าชาวนาบางคนอาจเต็มใจที่จะก่อหนี้สิน
แต่ก็มีเจ้าหน้าที่รายมากที่ถ้าเต็มใจให้กู้เงินก็
ไม่สามารถให้กู้ได้ พวกนายทุนเงินกู้เหล่านี้ต่างก็
มีปัญหาเกี่ยวกับเงินทุน และไม่เต็มใจที่จะปล่อย
เงินกู้ที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ยิ่งไปกว่านั้น ใน
ขณะที่พวกเขาสังเกตที่จะรับที่กิน ไว้ค้ำประกันเงินกู้
แต่พอใจที่จะรับทองซึ่งสามารถนำไปขายได้อย่าง

Report of the Sub-Committee of the
Economic Council, 30 May 1935 and
Memorandum: Settlement of Rural
Debts in the Provinces by Reconclia-
tion or Conversion, and the Establish-
ment of a Central Bank and Cooperative
Societies to Finance Farmers" 15 Dec
1932 and Siam Annual Report, 1934,
pp. 27-28, *Canie C. Zimmerman*,
Siam, Rural Economic Survey, 1930-
31 (Bangkok 1931), pp. 195-224. and
James M. Andrews, Siam, Second
Rural Economic Survey, 1934-35
(Bangkok 1935) pp. 293-390 ทั้งสอง
เล่มนี้แย้งว่า แท้จริงแล้วหนี้สินในชนบทไม่ใช่
ปัญหาใหญ่ในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ.

แน่ ๆ แทน⁵⁷ ภัยพิบัติผลเกี่ยวกันนี้ การเปลี่ยนมือเป็นเจ้าของที่ดินมีไม่สูงนัก อย่างน้อยก็ในช่วงปีแรกๆของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ นายทุนเงินกู้ที่รับจำนองที่นาในช่วงทศวรรษ 2463 มาในขณะนี้ ไม่เต็มใจที่จะรับจำนองที่นาคงเคย ทั้งนี้เพราะราคาที่ดินลดลงต่ำกว่าเงินต้นอย่างมาก และส่วนมากแล้วไม่สามารถจะแปรที่นามาทำกำไรได้ ดังนั้น เจ้าหนี้ส่วนมากจึงจำต้องพอใจกับการได้รับดอกเบี้ยเป็นครั้งเป็นคราวและไม่ครบถ้วน อันที่จริง ในภาวะที่ราคาที่ดินตกต่ำที่อ้างทอง ลูกหนี้บางคนถึงกับขอร้องให้นายทุนเงินกู้ยึดที่นาที่เขาจำนองไว้เพื่อที่เขาจะได้ไม่ต้องใช้หนี้⁵⁸

57. กจข. ร. 7 พ 13/5 “ความตกต่ำ...อ้างทอง”, หน้า 12 “การตกต่ำ...พินธุโลก”, หน้า 4-5, และ “การที่...ลพบุรี”, หน้า 6-7.

58. กจข. ร. 7 พ 13/5 “ความตกต่ำ...อ้างทอง”, หน้า 12-13, กล่าวว่ามีชาวชายได้ 80 บาทต่อเกวียน ที่นามีราคา 200 บาทต่อไร่ ในขณะที่ชาวชายได้ 25 บาทต่อเกวียน ราคาที่ดินลดลงมากกว่านั้นเหลือ 10 บาทต่อไร่ รายงานกล่าวว่า ในปี 2473 เกษตรกรจำนวนหนึ่งต้องสูญเสียที่นาเพราะไม่สามารถใช้หนี้ได้ แต่นับจากนั้นพวกลูกหนี้เต็มใจที่จะยกที่นาที่จำนองไว้ ในขณะที่เจ้าหนี้ไม่รู้สึกดีใจ

“การตก...พินธุโลก” หน้า 5 รายงานตัวอย่างหนึ่งว่า ที่ดินสี่แห่งมีราคาในทศวรรษ 2463 ราคา 600 บาท ถูกริบขายทอดตลาดด้วยราคาเพียง 100 บาท และ “การที่...ลพบุรี” หน้า 7 ระบุว่านาราคาลดลง 20-30% ของราคาในทศวรรษ 2463 อย่างไรก็ตามก็ดี เป็นเพราะการโอนที่นาส่วนใหญ่ไม่

ในขณะที่ยานาลศการจับจ่ายเงินสกลงร้านค้าและตลาดในภาคกลางของประเทศไทย ค่างก็รู้สึกถึงผลกระทบของเศรษฐกิจตกต่ำด้วยเช่นกัน หลายแห่งประสบการขายตกต่ำลงถึง 80% และบางแห่งจำเป็นต้องเลิกกิจการ ในตลาดเมืองอ่างทองร้านค้า 5 แห่งต้องปิดตัวเองลงในปี 2475 และผู้ประกอบการที่เลิกสร้างศูนย์กลางตลาดใหม่ๆ ก็ไม่ได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนของตน⁵⁹

อย่างไรก็ดี ควรที่จะชี้ให้เห็นว่า มีชาวบางส่วนหันกลับไปดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเอง แม้จะมีความกลัวว่า “ชาวนาจำนวนมากกำลังลดการเพาะปลูกเนื่องจากพืชผลมีราคาต่ำ”⁶⁰ แต่การผลิตยังคงมีอยู่ต่อไป อันที่จริงชาวนาหาหนทางที่จะชดเชยราคาผลผลิตค้าด้วยการเพาะปลูกมากขึ้น⁶¹ ดังนั้น ตามรายงานเหล่านี้ ชาวนา

ได้กระทำหน้าที่สำนักงานทะเบียนที่ดิน ดังนั้นจากรายงานกล่าวว่า ถ้าให้เข็นไปไม่ได้ที่จะทราบจำนวนที่แน่นอนของการสูญเสียที่นาอันเป็นผลจากการที่ไม่สามารถชำระหนี้สินได้.

59. กจข. ร. 7 พ 13/5 “การตก...พินธุโลก” หน้า 5-3, “การที่...ลพบุรี” หน้า 7, และ “ความตก...อ้างทอง” หน้า 14.

60. 28/34 พระองค์เจ้าบุรฉัตรฯ ถึง Hall Patch, 8 Dec. 1931.

61. กจข. ร. 7 พ 13/5 “การตก...พินธุโลก” หน้า 5-6, “ความตก...อ้างทอง” หน้า 4 และ “การที่...ลพบุรี” หน้า 5 และ *Hanks, Rice and Man*, pp. 121-22.

ระดับการส่งออกคงอยู่อย่างเดิมในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำสินค้าขาออกในปี 1932-33 และ 1933-

ไทยได้ผ่านภาวะการตกต่ำทางเศรษฐกิจ ด้วยการ
ทำงานหนักกว่าเดิม เพื่อสร้างผลผลิตส่วนเกิน
ที่สามารถขายได้จำนวนมากขึ้น และด้วยการใช้
เวลาที่เคยเป็นเวลาพักผ่อนในการผลิตสิ่งของและ
ทำงานที่จะช่วยให้พวกเขาสามารถลดการใช้จ่าย
เงินในการซื้อหาสิ่ง

แต่ละการปรับตัวต่างๆ นี้ ต้องการการเสีย
สละอย่างมาก และสิ่งเช่นที่เกิดขึ้นในช่วงเศรษฐกิจ
ตกต่ำระหว่างปี 2448-2455 ชาวนาไม่ร้อง
ที่จะเปิดเผยปัญหาของตนด้วยการยื่นคำร้อง และ
ฎีกาต่อรัฐบาล เป็นที่แน่ชัดว่า รัฐบาลได้รับคำ
ร้องจากชาวนามากกว่าที่มีเก็บอยู่ในกองจดหมาย-
เทศในบัจจุบัน⁶² แต่คำร้องที่มีอยู่เหล่านั้นให้ภาพ
ที่แตกต่างจากที่ได้อาจารายงานที่กล่าวข้างต้น⁶³

34 น้อยกว่าสินค้าออกในปี 1927-28 แต่ต่อม
1934-35 ก็เพิ่มสูงกว่าเพียงช่วงความระงับ
ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สินค้าออกลด
ลงอย่างฮวบฮาบและช่วงที่ชาวนาได้หันกลับ
ไปสู่วิถีแบบพึ่งตนเองอย่างเต็ม มีสถิติใน
Ingram, "Thailand's Rice Trade,"
pp. 121-22.

62. กษ. กน. ลส.: 16, 264 พระองค์เจ้าบุรฉัตร
เจ้าพระยามหิธร, 14 พฤษภาคม 2475.

63. ผู้เขียนเห็นคำร้องหรือรายงาน 10 ฉบับ ที่เขียน
ชื่อ โดยชาวนาที่อาศัยอยู่ในจังหวัดภาคกลางคือ
อ่างทอง กรุงเทพฯ ตะเข็บตรา ฉะเชิงเทรา ฉะเชิงเทรา
นครนายก นครสวรรค์ และสมุทรปราการ เป็นเจ้า-
นวน 8,000 คน ดู กษ. กน.: ลส. 18, 264 พระ-
ยาวิบุรธรรมพินธุ ถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่-
หัว, 4 มีนาคม 2475, กษ. ร. 7 รด. 20.5/28

คำร้องทั้งหมดแสดงความกังวลกับจำนวนหนี้สินที่
ก่อไว้ และพวกเขาได้รายงานถึงกรณีต่าง ๆ ที่
เจ้าหน้าที่คิดเงินที่จำนองไว้ พ่อค้าคนกลางถูก
วิจารณ์ว่าเป็นผู้ได้ส่วนแบ่งจากกำไรซึ่งลดลงนั้น
มากเกินไป ผู้ยื่นคำร้องหวังว่ารัฐบาลจะหาทาง
ลดหย่อน ไม่เพียงแต่ด้วยการลดภาษีที่ดินเท่านั้น
แต่ด้วยการประกาศลดการชำระหนี้ การให้ดิน
เชื้อของรัฐบาล และการจัดตั้งองค์กรของรัฐเพื่อ
ทำการค้ำแทนพ่อค้าคนกลางเอกชน

การประณามเนื้อหาของคำร้องเหล่านี้เป็นเรื่อง
เรื่องยาก เมื่อพิจารณาหลักฐานอื่น ๆ ที่ปรากฏ
ผู้เขียนคิดว่าจะเป็นการดีที่สุดที่จะพิจารณาคำร้อง
เหล่านี้ในฐานะที่มาจากคนกลุ่มน้อยที่ไม่เหมือนผู้
อื่น พวกเขาอาศัยอยู่ในบริเวณส่วนใหญ่ของฝั่ง
ตะวันออกที่มีการผลิตเพื่อการค้าอย่างมาก ดังนั้น
จึงให้ภาพภาคกลางของประเทศไทยโดยส่วนรวมที่
น่าเชื่อถือน้อยกว่ารายงานที่กล่าวไว้ข้างต้น⁶⁴ การ

ซึ่งมีคำร้องจากตะเข็บตรา, กษ. ร. 7 รด. 20.5/25
พระยาวิบุรธรรมพินธุถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้า-
อยู่หัว, 14 มีนาคม 2475, กษ. กน.: ลส.: 6.23.2
เกี่ยวกับคำร้องจากอ่างทอง, 11 พฤษภาคม 2475
และ FA 37/98 ตัดข่าวจาก BT 16 July
1934.

64. ผู้เขียนขอในคำร้องเพียง 1,626 คนเท่านั้นที่ไม่ได้
มาจากจังหวัดทางฝั่งตะวันออกซึ่งตรงกันข้ามกับ
กว่า 8,300 คน ที่อาศัยอยู่บนฝั่งตะวันออก รวม
ทั้งมีคำร้องฉบับหนึ่งจากฉะเชิงเทราทางฝั่งตะวันออก
ออก 5,000 คน คู่มืออะไร ๆ น่าสงสัยว่าอาจจะได้
รับการสนับสนุนและจัดตั้งโดยหน่วยงานบางส่วน
ของรัฐบาลที่สนใจที่จะสนับสนุนการเรียกร้องเพื่อ
นโยบายบางอย่างโดยเฉพาะ ดูข่าวคัด BT, 16
July, 1934, FA 37/98.

ตีความแนวโน้มได้รับการสนับสนุนจากรายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจในชนบทของไทย โดยนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ชื่อ เจมส์ เอ็ม แอนดรูส์ (James M. Andrews) ในปี 2476 แอนดรูส์⁶⁵ พบว่า “การที่ราคาพืชผลตกต่ำ...ทำให้รายได้ที่เป็นเงินสดของประชาชนลดลงอย่างมาก” แต่รายได้ที่ลดลงนี้ไม่ได้มีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชาวชนบท⁶⁶ เพราะชาวภาคกลางสามารถลดการใช้จ่ายของตนได้พวกเขา

...หาเงินได้โดยเฉลี่ยมากกว่าที่ใช้จ่ายสำหรับการผลิตและการดูแลสุขภาพในปี 2476 คุณเหมือนว่า ในที่อื่น ๆ นับจากปี 2472 ไม่ได้เป็นเช่นนั้น ความเชื่อของเราที่ว่าในชนบทสยามมีแนวโน้มที่จะกักค่าใช้จ่ายให้พอดีกับรายได้ที่ลดลง ซึ่งเป็นผลมาจากราคาข้าวราคาคำนั้น ถูกต้อง⁶⁷

ทำนองเดียวกัน การสำรวจของแอนดรูส์ได้ให้ความเห็นว่า หนี้สินและการเปลี่ยนมือเจ้าของที่ดินไม่ใช่ปัญหาหลัก แม้ว่าเขาจะโต้แย้งข้อเท็จจริงที่อยู่ในรายงานจากอังกอร์ สปุรี และพิษณุโลกว่า ถ้าสถานการณ์ยังคงเป็นแบบนี้ผู้นายทุนเงินกู้ ไม่มีทางเลือกอื่นใดนอกจากยึดที่ดินที่จำนองไว้⁶⁸

65. *Andrews, Siam. Second.*

66. *Ibid.*, p. 1.

67. *Ibid.*, p. 219.

68. *Ibid.*, pp. 293, 320-24.

การเติบโตอย่างช้า ๆ และอย่างรวดเร็ว : เปรียบเทียบภาคกลางของไทยกับพม่าตอนล่าง

ดังที่เราได้ชี้ให้เห็นแล้ว ผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยมีแนวโน้มที่จะประเมินภาคเศรษฐกิจข้าวของไทยโดยเปรียบเทียบกับภาคที่รวดเร็วกว่าในพม่าตอนล่าง ทั้งนี้อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นการเปรียบเทียบโดยแอบแฝง ยกตัวอย่างเช่น ข้อวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินบทบาทอย่างระมัดระวังของรัฐบาลไทย มีข้อสมมุติว่าผู้ปกครองอาณานิคมของอังกฤษสมควรแก่การยกย่อง ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ในพม่านั้น พื้นที่การเพาะปลูก ผลผลิตข้าว และข้าวที่ส่งออกขายต่างประเทศนั้นมีมากกว่าไทยถึง 2-3 เท่า⁶⁹ ถึงตอนนี้ ผู้เขียนต้องการที่จะอธิบายถึงสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังความแตกต่างอันสำคัญให้กระจ่าง และต้องการกล่าวอย่างสั้น ๆ ถึงผลสืบเนื่องด้วยเช่นกัน

การศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวนี้ทำได้ค่อนข้างง่าย โดยอาศัยงานของ ไมเคิล ฮาคาส

69. *Gordon, "Economic Development"* pp. 291-93, กษ. กษ. ก.พ.บ. 22, 449 วนานุประทัษ, "เมมเบอร์เรตัมที่จะแก้ไข" หน้า 5 2 6, กษ. 7 พ. 8.1/1 รายงานโดยพระยาอินทรวงศ์ (F.H. Giles), 1 กรกฎาคม 2493. หน้า 14-15. *C.J. Rogertson "The Rice Export from Burma Siam and French Indo-China" Pacific Affairs, 9 no. 2 (June 1936) 243-45; Wickzev and Bennett, Rice Economy, pp. 314-17.*

(Michael Adas)⁷⁰ ซึ่งศึกษาเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับข้าวของพม่าค่อนข้างอย่างละเอียด ไม่นานมานี้ก่อนอื่น อาคาสได้ชี้ให้เห็นสภาพที่คล้ายคลึงกันของทั้งพม่าและไทย

...บางทีตัวกำหนดที่สำคัญตัวเดียวของพัฒนาการทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วซึ่งเกิดขึ้น และได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองทั่ว ๆ ไปในบริเวณพม่าค่อนข้างในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็คือ การที่มีที่ดินใหม่บุกเบิกใหม่อยู่มาก⁷¹

เป็นความจริงที่ว่าบริเวณพรมแดนที่ภาคเศรษฐกิจข้าวของพม่าขยายไปถึงนั้นกว้างขวางกว่าไทยทั้งในปีก่อนที่จะเริ่มกันมีการขยายตัวนั้นดินแดนเหล่านั้นไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ยิ่งกว่าอาณาบริเวณของไทย แต่ประเด็นสำคัญมีอยู่ว่าพรมแดนพม่าให้ผลผลิตมากกว่าและตั้งพื้นฐานตลอดบริเวณมากกว่าไทย แล้วตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 2433 และยิ่งชั้เงินมากขึ้นในทศวรรษ 2473 ผู้เขียนใคร่ขอโต้แย้งว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นผล

70. Adas, "Agrarian Development" การศึกษาที่เบนประโยชน์อื่น ๆ รวมทั้ง Cheng Siek-Hwa, *The Rice Industry of Burma 1852-1940* (Kuala Lumpur, 1968) และ John S. Furnivall, *An Introduction to the Political Economy of Burma* (Rangoon, 1938).

71. Adas, "Agrarian Development", p. 362.

จากข้อเท็จจริงที่ว่าระบบเศรษฐกิจพม่าสามารถแสวงหาปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ ไม่ว่าจะ เป็นเงินทุนหรือแรงงานไ้ได้ง่ายกว่าระบบเศรษฐกิจไทย

จวบจนกระทั่งทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การขยายตัวทางเศรษฐกิจทั้งสองประเทศส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับทรัพยากรของประเทศภายในประเทศและรัฐบาลแต่ละประเทศ อาจเป็นไปได้ว่าการลงทุนจำนวนมากกว่าของรัฐบาลอังกฤษมีผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของพม่าอย่างรวดเร็วในช่วงปีเหล่านี้ รัฐบาลอาณานิคมลงทุนอย่างมาก ดังเช่น ในงานระบายน้ำและสร้างคันดิน ซึ่งทำให้ชาวนาสามารถนำดินคอนสตามเหลียมของแม่น้ำอิรวดีมาใช้ในการเพาะปลูกได้⁷² เราได้เห็นแล้วว่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัฐบาลไทย ไม่ได้ลงทุนในโครงการเกี่ยวกับงานสาธารณะที่คล้ายคลึงกันนั้นแต่อย่างใด ปล่อยให้มันเป็นหน้าที่ของผู้ประกอบการเอกชนซึ่งมีทรัพยากรอันจำกัดเป็นผู้ดำเนินการเอง

หลังจากนั้นในประมาณต้นปี 2433 เกษตรกรพม่าเริ่มพึ่งพาเงินทุนต่างชาติทั้งจาก อังกฤษและอินเดียมากขึ้น เงินทุนหลังไหลเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจพม่าที่ผ่านทางนายทุนผู้ชาว อินเดีย

72. เพราะว่าพม่ามีฝนตกแต่ละปีมากกว่าประเทศไทย น้ำท่วมจึงเป็นปัญหาใหญ่กว่าเมื่อเปรียบเทียบกับปัญหาความแห้งแล้ง ดังนั้นงานระบายน้ำจึงมีความสำคัญมากกว่าการทนน้ำเพื่อการขยายการผลิต Gerdon, "Economic Development", pp. 291-93 และ Graham, *Siam*, II, pp. 108-09, ได้ชี้ให้เห็นบทบาทที่เข้มแข็งกว่าในเรื่องนี้ของรัฐบาลอังกฤษ.

ซึ่งส่วนใหญ่มาจากวรรณปะกษัตริย์ในอินเดียได้
ไม่เคิล อาคาสกล่าวว่

...เงินทุนที่นำไปลงทุนของพวก
วรรณปะกษัตริย์รวมทั้งหมคนั้นมีบท
บาทอย่างสำคัญในการเร่งรัดการเก็บ
โคทางเศรษฐกิจของพม่าตอนล่างใน
ทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่
19... ในราวต้นทศวรรษ 2443 เห็น
ได้ชัดว่า เงินทุนของพวกวรรณปะ
กษัตริย์มีความจำเป็นต่อการขยายตัว
ต่อไป และเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งระ
ดับและอัตราการพัฒนาที่ประสบ
ความสำเร็จมาแล้ว...⁷³

ความแตกต่างระหว่างพม่ากับประเทศไทย
นั้นเห็นได้ชัด การที่ประเทศไทยไม่มีเงินทุนต่าง
ชาติอย่างเปรียบเทียบได้นี้ ทำให้เศรษฐกิจไทย
ขยายตัวได้เร็วเพียงเท่าที่เงินทุนพื้นเมืองจะอำนวย
เท่านั้น นั่นก็คือ สามารถก้าวไปได้ช้ากว่าพม่า
เป็นอย่างมาก

การที่เศรษฐกิจของพม่าขยายตัวอย่างค่อ
เนื่องยังคงขึ้นอยู่กับปัจจัยการผลิตจากต่างชาติ
ประเภทที่สอง นั่นก็คือแรงงานอีกด้วย ตลอด
ช่วงทศวรรษ 2423 การตั้งถิ่นฐานและการเพาะ
ปลูกในพม่าตอนล่างโดยส่วนใหญ่แล้วเกิดจาก
พวกที่อพยพมาจากดินแดนที่แห้งแล้งทางตอน
เหนือของพม่า ชาวเหนือที่อพยพลงมาเหล่านี้มีทั้ง
ผู้ตั้งถิ่นฐานและแรงงานรับจ้างตามฤดูกาล ทั้งนี้
เพราะในระยะแรก ๆ นั้น พม่าตอนล่างมีผู้คนตั้ง

ถิ่นฐานอยู่อย่างเบาบาง การอพยพของผู้คนเมื่อ
เปรียบเทียบกับของไทยนั้นมีขนาดใหญ่โตกว่า
มาก การอพยพนั้นถึงจุดสูงสุดในทศวรรษ 2433
ในช่วงสองทศวรรษต่อมา การอพยพอย่างถาวรนี้
เอาแน่ไม่ได้มากขึ้น ขึ้น ๆ ลง ๆ ตามผลผลิตแค
ตบ้ทั้งทางตอนเหนือและบริเวณสามเหลี่ยมลุ่ม
แม่น้ำ เราได้กล่าวแล้วว่า ในทศวรรษ 2463
และทศวรรษ 2473 การใช้แรงงานอิสานที่มาก
ตามฤดูกาลในภาคกลางของไทยเริ่มลดลงด้วยปัจ
จัยที่เป็นเหตุให้การอพยพภายในประเทศลดลงนี้
มีความคล้ายคลึงกันทั้งในประเทศไทยและประเทศ
พม่า ในด้านหนึ่งนั้น การที่ภาคเศรษฐกิจชาวไม่
สามารถให้โอกาสของคังก็เคยให้ในช่วงที่เศรษฐกิจ
รุ่งเรือง ทำให้ “แรงดึงดูด” ให้นักอพยพลด
น้อยลง ส่วนในอีกด้านหนึ่งนั้นแล้ว การพัฒนา
เศรษฐกิจส่วนภูมิภาคซึ่งลด “แรงผลักดัน” ให
อพยพไปหางานที่ก่อกอออกผลมากกว่าทำนา
นั้นเอง ก็มีส่วนทำให้การย้ายถิ่นน้อยลงด้วย อย่าง
ไรก็ตาม การลงทุนต่างชาติได้ก่อให้เกิดความ
แตกต่างระหว่างระบบเศรษฐกิจไทยกับพม่าอย่าง
สำคัญ ในขณะการที่อพยพภายในประเทศของพม่า
ลดลงในทศวรรษ 2433 กรรมกรอินเดียจำนวนมาก
ได้เข้ามาทดแทนความขาดแคลน ขอสั่งข้อ
เขียนของอาคาสอีกดังนี้

...พวกเจ้าของที่ดิน ซึ่งแก่ก่อนเคย
พึ่งแรงงานรับจ้างตามฤดูกาล ที่มาก
จากบริเวณแห้งแล้ง เพื่อช่วยในการ
เพาะปลูก กลับหันมาจ้างชาวอินเดีย
เพื่อเพาะปลูก และ/หรือเก็บเกี่ยวผล
ผลิตของตนเพิ่มขึ้น หากการอพยพ

73. *Adas, p. 533*

ภายในประเทศของแรงงานรับจ้าง ชาวพม่ายังคงลดลงมากเพียงใด ก็ยังคงพึ่งแรงงานรับจ้างชาวอินเดียที่อพยพมาจากต่างประเทศมากขึ้นเพียงนั้น ทั้งนี้เพื่อสนองตอบความต้องการแรงงานที่มีมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของการเพาะปลูกข้าว และการเติบโตของอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวและการค้าข้าวเพื่อเป็นสินค้าออก...⁷⁴

สาเหตุที่บ่งชี้การผลิตรายได้จากต่างชาติทั้งทุนและแรงงานมิได้ใช้ในพม่า แต่ไม่มิได้ใช้ในประเทศไทยนั้นไม่ชัดเจนแต่อย่างไร กระนั้นก็ตามอาจเป็นไปได้ว่าการหลังไหลของเงินทุนและแรงงานเกี่ยวพันกับความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์ระหว่างพม่ากับอินเดียและความสะดวกในด้านการบริหารการปกครอง และการส่งเสริมที่ได้รับจากรัฐบาลอาณาจักรมอญที่ปกครองประเทศทั้งสองรวมกันอยู่ เมื่อมีการหลังไหลของเงินทุนและแรงงานเข้ามาอย่างมั่นคงแล้ว นอกจากนั้นเมื่อการเคลื่อนย้ายเงินทุนและแรงงานเกิดขึ้นครั้งหนึ่งแล้ว จึงหวั่นจะโคนของการเคลื่อนย้ายก็อาจเป็นตัวกำหนดอีกตัวหนึ่ง เงินทุนและแรงงานนั้นง่ายแก่การเคลื่อนย้ายตามแบบแผนที่มีอยู่แล้วมากกว่าที่จะเคลื่อนย้ายตามแบบแผนใหม่ ประเด็นสำคัญที่เราจะกล่าวถึงก็คือ ไม่ว่าสาเหตุจะเป็นอะไรก็ตาม บั๊จยเงินทุนและแรงงานจากต่างประเทศเหล่านี้ทำให้ภาคเศรษฐกิจข้าวของพม่าขยายตัวอย่างรวดเร็วมากกว่าภาคเศรษฐกิจข้าวของ-

ไทย ซึ่งยังคงพึ่งเงินทุนและแรงงานภายในประเทศอยู่⁷⁵

ไซครายของพม่าที่ว่า การที่พม่าสามารถหาเงินทุนและแรงงานต่างชาติได้นั้น ไม่ได้ให้ผลดีกับประเทศเท่ากับการที่ผลิตผลผลิตและการส่งออกเพิ่มขึ้น อาทาสกล่าวไว้ว่า : ครานเท่าที่ยังมีที่ดิน ไบบุกเบิก ได้ในบริเวณพม่าตอนล่างต่อไป เกษตรกรพม่าก็ยังคงมั่งคั่งต่อไปได้ แต่ “เมื่อที่ดินที่อุกบุคเบิกหมดแล้ว ศักยภาพและการปกป้องที่เคยให้แก่ชนชั้นชาวนาชาวไร่ก็สิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน”⁷⁶ อาทาสได้พบว่าปี 2450 เป็นปีที่แบ่งยุคสมัยแห่งการเบ็ดขมแดนออกจากยุคสมัยแห่งการเบ็ดขมแดน หลังจากปี 2450 แล้ว การขยายตัวในการเพาะปลูกเกิดจากการพึ่งพาแรงงานและเงินทุนต่างชาติเพิ่มขึ้น จำนวนประชากรที่มีมากขึ้นเริ่มก่อแรงกดดันจน

75. ความอดอยากเกี่ยวกับภาวะขาดแคลนแรงงานในประเทศ สามารถอ่านได้ตามหน้าหนังสือพิมพ์ *The Bangkok Times* ในตอนต้น 2432 หนังสือพิมพ์ดังกล่าว กล่าวว่า “จำนวนคนงานสยามเพื่อการเพาะปลูกและปรับปรุงประเทศมิได้เพียงพอ” และบทความจำนวนหนึ่งก็เขียนในเชิงอภิปรายถึงความต้องการที่จะนำแรงงานอินเดียมาด้านแรงงานจีนที่อพยพเข้ามา บทความเรื่อง “The Labor Question in Siam”, BT 14 Aug 1889, pp. 3-4 and, “Our Labor Supply” BT, Nov 1980, p. 2.

76. *Adas*, p. 363. ความรุ่งโรจน์ก่อนหน้านั้นดู *Adas*, pp. 202-3, 316.

74. *Adas*, p. 344.

ใกล้ชิดจากัดของกำลังการผลิตในภูมิภาคนั้น และการแข่งขันทางเศรษฐกิจการข้าวในทุกค้ำนั้นก็เพิ่มขึ้นด้วย ในขณะที่สภาพการณ์ต่าง ๆ ไม่เอื้ออำนวย ชาวนาผู้เช่าและชาวนาขนาดเล็ก เจ้าที่ดินเรียกเก็บค่าเช่าสูงขึ้น นายทุนเงินกู้ยืมผู้กู้มากขึ้นและชาวนาขนาดใหญ่จ่ายค่าแรงค่ากว่าเดิม⁷⁷ คัมภีร์อากาศบรรยายไว้ว่า

...แบบแผนอย่างเก่าได้เปลี่ยน ไปอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนมือเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินและหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างมาก การเช่านามีความหมายและบทบาทใหม่ ที่ดินและงานที่จะมีให้ทำนั้นหายากมากขึ้น รวมทั้งการแข่งขันระหว่างชาวอินเดียนกับพม่าก็เข้มข้นมากขึ้นทุกที.....⁷⁸

ความตึงเครียดที่เพิ่มขึ้นยังคงถูกบังคับหรืออย่างน้อยที่สุดไม่ถูกสังเกตพบ ภายใต้ประกายแสงของตัวเลขผลผลิตและการค้า เพียงแต่เผยออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน ในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเมื่อ "ยุคแห่งความรุ่งโรจน์และความชื่นชมอย่างเห็นได้ชัดถึงทางให้แก่ทศวรรษแห่งความซัดเซงและความระส่ำระสาย"⁷⁹ เท่านั้น การที่เกษตรกรพม่าผูกพันตัวเองกับเศรษฐกิจแบบพาณิชย์กรรมมากกว่าทำให้พวกเขาสามารถลดการพึ่งพิงรายได้ที่เป็นเงินสดและกลับไปสู่สภาพการพึ่งพาตนเองอย่างแก่ก่อนได้น้อยกว่าชาวนาไทย ความ

ข้อนี้แม้จะเห็นได้โดยชัดเจนยิ่งจากกรณีชาวนาผู้เช่าที่ไม่มีที่ดินของตนเองและชาวนารับจ้าง แต่ก็ เป็นจริงสำหรับผู้ที่มีส่วนร่วมในทุกระดับของภาคเศรษฐกิจข้าวด้วย เพียงแต่แตกต่างกันในค้ำขนาดเท่านั้น ในท้ายที่สุดความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกี่ยวพันอย่างยิ่งกับการจราจรทางเชื้อชาติและการขบถต่อต้านอาณานิคม ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของภาพของพม่าในทศวรรษ 2473 และทศวรรษ 2483⁸⁰

ในตอนหนึ่งอากาศได้เสนอความเห็นว่าคุณชนต่างชาติไม่ใช่สิ่งสำคัญอย่างสิ้นเชิงสำหรับการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจข้าวของพม่า อากาศกล่าวว่าถ้าไม่มีชนต่างชาติ "การเติบโตก็ยังงเกิดขึ้น แม้ว่าอาจจะช้ากว่าและในขอบเขตที่แคบกว่า"...⁸¹ ในกรณีของแรงงานต่างชาติก็คงอาจกล่าวได้ในทำนองเดียวกัน และผู้เขียนคิดว่าประเด็นของอากาศได้รับการพิสูจน์ว่าจริงโดยไร่ไทยเป็นกรณีศึกษา ประเทศไทยได้ผ่านหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาทางเศรษฐกิจในตอนต้นคริสต์ศตวรรษ ที่ 20 เช่นเดียวกับพม่า แต่เนื่องจากไทยหาทุนและแรงงานต่างชาติได้โดยจำกัด ระบบเศรษฐกิจไทยภายหลังช่วงเวลานั้นจึงไม่

80. ความข้อนันมิได้ปฏิเสธความสำคัญของปัจจัยอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านการเมืองที่มีต่อความรุ่งเรืองในทศวรรษ 2473 ที่ชัดเจนที่สุดคือ การปกครองแบบอาณานิคมโดยชาวต่างประเทศและสังคมที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ ปัจจัยทั้งหมดนี้เอื้อต่อการเกิดของขบวนการชาตินิยมพม่าในช่วงปีเหล่านี้.

81. *Adas*, p. 533.

77. *Adas*, pp. 420-22.

78. *Adas*, p. 316.

79. *Adas*, p. 363.

สามารถสร้างไว้ซึ่งอัตราการขยายตัวในระดับเดียวกับที่เกิดขึ้นในยุคแห่งความรุ่งโรจน์ได้ ข้อที่ต่างจากพม่าก็คือ ประเทศไทยเข้าสู่ทศวรรษ 2473 ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจที่พัฒนาไปอย่างช้า ๆ และสามารถที่จะดูดซับความเสียหายที่เกิดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำได้ดีพอสมควร ตัวอย่างเช่น จนถึงปี 2469 ข้าราชการคนหนึ่งบรรยายภาวะการเข้างานบนฝั่งตะวันออกไว้ดังนี้

...ส่วนท่านที่มีนามมากแต่คนเข้ามาน้อยหรือไม่มีผู้เข้า ผู้เข้าก็มีโอกาสเลือกหาได้ความใจชอบ ถ้าผู้เข้ามีความเคียดแค้นเกลียดไปหาเข้าที่อื่น เพราะมีที่นาว่างอยู่มากมาย ผู้เข้านาบางรายไม่ต้องเช่าก็ทำนาได้ เมื่อทำแล้วก็อพยพไปเสีย เจ้าของนาก็ไม่ทราบ เพราะเจ้าของนาอยู่ไกล ครั้งเมื่อเจ้าของนาต้องเสียค่าเสนาแทนผู้ทำนาจึงจะทราบว่ามีคนเช่าทำนาโดยไม่ได้รับอนุญาต...⁸²

ชาวนาไทยในสภาพดังกล่าว เห็นได้ชัดว่าสามารถฝ่าข้ามภาวะเศรษฐกิจตกต่ำได้ง่ายกว่าชาวนาเข้าพม่า ซึ่งในทศวรรษ 2463 กำลังแข่งขันกันเองและแย่งกันเข้านาที่เห็นได้ชัดเงินอีกอย่างก็คือความสงบและความมั่นคงของสังคมชนบทไทย ซึ่งยังคงอยู่ตลอดทศวรรษ 2473 และทศวรรษ 2483 เป็นผลอย่างน้อยก็ส่วนหนึ่งจาก

สภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเช่นนี้⁸³

จะเป็นประโยชน์หากเราจะก้าวไปจากทัศนภาพของทศวรรษ 2473 สักพักและหันมาพิจารณาสิ่งที่เรากล่าวมาแล้ว เกี่ยวกับภาคเศรษฐกิจข้าวของไทยและพม่า - ในขอบเขตที่กว้างกว่าสักเล็กน้อย ทั้งที่อากาศได้เขียนเกี่ยวกับพม่าไว้ว่า สำหรับ "ภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นสาเหตุ แต่เป็นเพียงตัวเร่งวิกฤตการณ์ในชนบทที่กำลังเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2473"⁸⁴ เบื้องหลังวิกฤตการณ์อันยาวนานนี้ดูเหมือนว่า เงินทุนและแรงงานต่างชาติ ซึ่งได้รับความสะดุดจากรัฐบาลอาณานิคม และมีผลทำให้เศรษฐกิจเติบโตอย่างน่าประหลาดใจในช่วงแรก ๆ ได้กลายเป็นปัจจัยที่เกินความสามารถที่สังคมพื้นเมืองจะรับได้ การเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นน่าประหลาดใจจริง ๆ แต่ไม่มากไปกว่าผลที่ทำให้เกิดความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจและสังคม ภาวะของความไม่สมดุลนี้คงกล่าวถึงเกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ซึ่งรัฐบาลอาณานิคมได้ทำให้แบบแผนและระบบพื้นเมืองที่มีอยู่ก่อนเสียหาย เมื่อกล่าวถึงเรื่องนี้ก็นึกถึงภาคเศรษฐกิจข้าวในอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งแม้ว่าจะแตกต่างจากกรณีพม่าและไทยในอินโดจีน เงินทุนฝรั่งเศสจำนวนมากถูกใช้ไปในการเบิก

82. กจข. กต; ธรรมบัญญัติชากร 20, 687 พระชาลดากรฯ ถึงหม่อมเจ้าอุดมดิเรกธาก, 19 ต.ค. 2469, หน้า 8.

83. ดังที่ได้กล่าวแล้วในเชิงอรลท์ 81 ข้างต้น ว่าเป็นการไม่ฉลาดที่จะเพิกเฉยต่อความสำคัญของปัจจัยทางการเมือง และ ความคืบหน้าของการเมืองและการบริหารของไทย ซึ่งแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และไม่ได้ถูกปกครองอย่างอาณานิคม เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสงบและความมั่นคงในประเทศไทย

84. Adas, p. 422.

ที่นาในอำเภอบริเวณ ทรานส์บรัช ซึ่งหลังจาก อยู่ในฐานะที่เป็นดินแดนบุกเบิกมาได้ 2-3 ทศวรรษ ต่อมาก็ได้กลายเป็นดินแดนที่รุ่งเรืองขึ้น มีมีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์เจ้าของที่ดินสูงและการก่อความไม่สงบในท้ายที่สุด⁸⁵ เราอาจกล่าวอย่างผ่าน ๆ ถึงกรณีความไม่สมดุลย์ทางเศรษฐกิจที่อาจรู้จักกันดีที่สุดในเอเชียอาคเนย์ นั่นคือกรณีที่เกิดขึ้นในเกาะชวาซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปภาคเศรษฐกิจการส่งออกของชวาพัฒนาตามเส้นทางที่แตกต่างไปจากประเทศไทย พม่าและอินโดจีนอย่างมาก ในก้นหนึ่งนั้น ชาวไม่มีอะไรที่จะนำไปเปรียบเทียบได้กับสภาพทางภูมิศาสตร์ของประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ ในก้นหนึ่งชาวชวาถูกดึงเข้าไปอยู่ในระบบการผลิตที่สลับซับซ้อน พวกเขาทำการเพาะปลูกทั้งอ้อยสำหรับการส่งขายเป็นสินค้าออก และข้าวสำหรับการบริโภคภายในครอบครัวเป็นส่วนตัว เว้นเสียจากความแตกต่างเหล่านี้แล้ว ประเด็นสำคัญอยู่ที่ คลิฟฟอร์ด เกิร์ตซ (Clifford-Geertz) ได้แสดงให้เห็น ก็คือ นโยบายเศรษฐกิจของฮอลันดาได้สร้างผลกระทบเสียหายต่อความสมดุลระหว่างแรงงาน เงินทุน และที่ดินภายในประเทศ “ความเสื่อมถอยทางการ

เกษตร” (Agricultural involution) เป็นคำที่เกิร์ตซใช้บรรยายสภาวะความไม่สมดุลในชวา และเขาได้ชี้ว่า โอกาสที่จะฟื้นตัว ถ้าหากจะมีก็ไม่มากนัก⁸⁶

ประเทศไทยได้พัฒนาไปในแนวทางที่แตกต่างออกไป การที่เศรษฐกิจเติบโตช้า ทำให้ประเทศไทยได้หลีกเลี่ยงความไม่สมดุลทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่ดูเหมือนว่ารัฐบาลสมควรจะได้รับคำนิยามจากสิ่งนี้น้อยมาก การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอย่างระมัดระวังของรัฐบาลไม่สามารถนำมาใช้เป็นข้ออ้างในทางที่ตีสำหรับการเติบโตที่ดำเนินไปอย่างช้า ๆ และราบเรียบกว่าแต่การที่ภาคเศรษฐกิจข้าวของไทยได้รับแรงสนับสนุนส่วนใหญ่จากปัจจัยภายในประเทศ ทำให้ภาคเศรษฐกิจข้าวของไทยไม่ใช่แหล่งที่มาของความวุ่นวาย แต่เป็นฐานที่ค่อนข้างแข็งแกร่งที่ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกในระยะยาว ภาคเศรษฐกิจข้าวของไทยได้รับการพิสูจน์แล้วว่าเป็นแหล่งรายได้ที่เป็นบ่อเกิดของสวัสดิการของปัจเจกชนและเป็นบ่อเกิดของการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งมีความมั่นคงมากกว่าระบบเศรษฐกิจที่พึ่งการส่งออกของประเทศอื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งในช่วงเวลาที่ตกเป็นอาณานิคมนั้น ระบบเศรษฐกิจถูกเร่งให้เติบโตอย่างรวดเร็วหรือหา โดยอาศัยเงินทุนและแรงงานจากต่างประเทศ แต่เติบโตได้ภายในช่วงเวลาอันสั้น.

85. *Pierre Gourou, Land Utilization in French Indochina* (Washington, 1945); *Charles Robequain, "The Economic Development of French Indochina"* (London, 1944); *C.T. Rebertson, "The Rice Export,"* and *Norman G. Owen "The Rice Industry of Mainland Southeast Asia 1850-1914 JSS, 5 Part 2 (July 1971) 75-143.*

86. *Clifford Geertz, Agricultural Involution: The Processes of Ecological Change in Indonesia* (Berkeley and Los Angeles, 1963).